

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

Ekonomické aspekty sociálního státu

Economic Aspects of the Welfare State

Mgr. Andrea Čandová

Plzeň 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

„Ekonomické aspekty sociálního státu“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

Plzeň dne 24. 4. 2023

v. r. *Andrea Čandová*

Zásady pro vypracování práce

1. Představte teoretická východiska k problematice sociálního státu a jeho typologie.
2. Analyzujte problematiku sociálního státu s ohledem na reakce související s šířením koronaviru COVID-19.
3. Aplikujte teoretická východiska na případy České republiky a Slovenska.
4. Shrňte řešenou problematiku a zhodnoťte reakce vybraných států na šíření koronaviru COVID-19.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Mgr. Janu Pokornému za cenné připomínky, odborné rady a vstřícnost při konzultacích, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Teoretická východiska	8
1.1 Typologie států z ekonomického hlediska.....	8
1.1.1 Liberální pojetí.....	8
1.1.2 Sociální pojetí státu.....	10
1.2 Typologie Welfare state	15
1.3 Vývoj sociálního státu v Československu	17
1.3.1 Rakousko-Uhersko.....	17
1.3.2 Československo – první republika 1918-1938	19
1.3.3 Poválečné období a sovětizace sociálního státu 1945-1989.....	21
1.3.4 Porevoluční vývoj 1989–1992	24
1.3.5 Česká republika.....	26
1.3.6 Slovensko.....	28
2 Metodika	31
3 Sociální stát v době pandemie	32
3.1 Sociální stát v České republice před a během pandemie Covid-19.....	33
3.1.1 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2019.....	33
3.1.2 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2020.....	35
3.1.3 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2021.....	41
3.2 Sociální stát na Slovensku před a během pandemie Covid-19.....	45
3.2.1 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2019.....	45
3.2.2 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2020.....	47
3.2.3 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2021.....	51
3.3 Komparace přístupu a ekonomických dopadů.....	53

4	Diskuze	57
	Závěr	59
	Seznam použitých zdrojů	60
	Seznam tabulek.....	65
	Seznam obrázků	66
	Abstrakt	
	Abstract	

Úvod

Počátky diskuse o tom, jak by měl vypadat moderní stát a jaké prvky by měl bezpodmínečně obsahovat, lze spatřovat od 17. století. Potřebu státu jako suveréna zmiňují ve svých filosofických tezích Thomas Hobbes, John Locke a Jean Jacques Rousseau, kteří tvrdí, že právní a mocenské vztahy ve společnosti vznikají jako dohoda všech členů společnosti, kteří jsou motivováni strachem nebo nejistotou. Tuto myšlenku po další století rozvíjelo mnoho dalších teoretiků, filosofů, politiků a vládců. S rozmachem koncepce lidských práv pak lze hovořit i o prvních zárodcích sociálně orientovaného státu, který přestává sloužit jako pouhá pojistka ve společnosti, ale začíná přebírat aktivní roli v životě občanů na daném svrchovaném území.

O prudkém rozmachu sociálního státu tak, jak je znám dnes, je možné hovořit až ve 20. století. Vliv měly obě světové války a jejich dopad na společnost. Ekonomická krize, která zasáhla mnohé státy na konci 20. let minulého století, se pak podílela na vzniku druhé světové války. A i po jejím konci se zúčastněné evropské státy ocitly v ekonomické i celospolečenské krizi, rozčarováním z pravicových ideologií se společnost začala obracet směrem doleva.

V 21. století dnes zažíváme dopady už druhé celosvětové krize. Opatření přijatá k zamezení šíření pandemie COVID-19 negativně zasáhla celá hospodářství, byla omezena spotřeba a došlo k celkovému zpomalení ekonomiky. Důsledkem byl rostoucí počet platebních neschopností a bankrotů, jakož i zvyšující se počet nezaměstnaných. Vlády jednotlivých zemí, včetně České republiky a Slovenska, reagovaly přijetím nových zákonů, které měly poskytnout ochranu nejen podnikatelům, ale i občanům.

Česká republika a Slovensko sdílí společnou historii, a tedy i základy sociálního státu. Cílem této práce je porovnat jakým způsobem se obě samostatné republiky vypořádaly se sociální stránkou šíření Covidu-19 ve světě – tedy např. jaké zaváděly výjimečné dávky, kompenzace nakaženým a izolovaným a i těm, kteří jako OSVČ nemohli pracovat. Komparativní studie věnující se vládní pomoci lidem v době epidemie Covidu-19 tak bude vycházet z jednotného základu a sledovat odlišnosti, které se v průběhu samostatnosti obou států začaly projevovat.

Nejprve se však tato práce zaměří na teoretická východiska – tedy na typologii států z ekonomického hlediska a konkrétně detailnějšímu popisu sociálního pojetí státu,

včetně typologií tzv. welfare state. Teoretické koncepty včetně popisu historického vývoje sociálního pojetí státu v dobách Rakouska-Uherska i Československa budou posléze v praktické části využity k analýze fungování a situace v Česku a na Slovensku v období let 2020 a 2021. Závěrečná komparace zemí se zaměří na vývoj státních deficitů a státních sociálních výdajů spojených se šířením pandemie Covid-19. Diskuze se pak bude krátce věnovat soudobé kritice a možné budoucnosti sociálního státu, který je pro mnohé národní vlády stále obtížněji financovatelný.

1 Teoretická východiska

Teoretická část této práce je rozdělena do tří celků. Nejprve se bude věnovat rozlišení států z ekonomického hlediska a detailnějšímu popisu sociálního pojetí. Druhá část se zaměří na typologie welfare state a poslední, třetí, pak na historický vývoj sociálního státu a sociální politiky v českých zemích od dob Rakouska-Uherska až po současnost.

1.1 Typologie států z ekonomického hlediska

Na typologii státních zřízení lze nahlížet z několika hledisek. V rámci této práce dojde k využití dvou základních protipólů, kterými je liberální a sociální pojetí státu. Jejich míšení ovšem v konceptech politických i ekonomických teoretiků nikdy nebylo zapovězeno. Naopak čisté varianty obou pólů zůstaly spíše v oblasti teorie a v praxi v jednotlivých státních zřízeních jsou jen těžko dohledatelné. Oba formulované typy mohou být jakéhokoliv režimu (demokracie, nedemokracie) i systému (parlamentní, prezidentský), jde tedy čistě o právně-ekonomický pohled na svrchované území.

Nejprve tedy dochází k vymezení základních znaků liberálního pojetí státu z ekonomického hlediska než je přejito k širší debatě o sociálním pojetí, na které se tato práce zaměřuje.

1.1.1 Liberální pojetí

Základy liberálního pojetí státu položila v úvodu zmíněná společenská smlouva. Kořeny moderního pojetí státu lze nalézt už v 17. století. Na tyto ideje pak navazovali další teoretici – včetně ekonomů. Ekonomický liberalismus v pravém slova smyslu začal vyvstávat jako reakce na feudalismus a merkantilismus. Od té doby pokračuje neustálý vývoj konceptu a rozdílné přístupy k tomu, co vše by měl stát obsahovat a jaké by měly být jeho funkce pro společnost.

Za jednoho z primárních autorů ekonomického liberalismu, neboli laissez-fair kapitalismu, je považován Adam Smith (1776), který jej ve svých spisech popisoval jako ideologii, která podporuje tržní hospodářství založené na individualismu a soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Smith, 2001). Na tyto myšlenky navázal například John Stuart Mill (1848) anebo později v minulém století Milton Friedman (1962), kteří tvrdili, že ekonomická svoboda je nezbytná pro politickou svobodu a že vláda by měla mít omezenou roli v ekonomice, a tedy poskytovat pouze základní

infrastrukturu a regulovat určité aspekty, aby se zabránilo monopolům. Podobně obhajoval vznik a nutnost státního dohledu i Ludwig von Mises, který uvedl, že: „Pro liberála je spojení mezi lidmi skrze stát bezpodmínečnou nutností, neboť státu propadají nejdůležitější úkoly: ochrana soukromého vlastnictví a míru, v němž jedině může soukromé vlastnictví rozvíjet své působení“ (von Mises; 1927, s. 34). Von Mises dále tvrdil, že volné trhy jsou nezbytné pro ekonomický růst a že jakýkoli pokus zasahovat do nich by vedl k neefektivitě a ekonomickému úpadku.

Koncept liberálního státu je tedy zakořeněn v principech individuální svobody, omezené vládní intervence a volného trhu. V liberálním státě je role vlády v ekonomice omezena na zajištění právního státu, udržení stabilního regulačního prostředí a ochranu práv soukromého vlastnictví. Trhu je umožněno fungovat volně, s malými zásahy ze strany vlády – pro tento popis používal Smith pojem „neviditelná ruka trhu“. Celkově vzato, zastánci kapitalismu laissez-faire věří, že trh je nejefektivnějším způsobem alokace zdrojů a že pokusy o vládní zásahy do ekonomiky vedou k neefektivitě, deformacím a ztrátě individuální svobody (von Mises, 1927).

V liberálním pojetí státu očima výše zmíněných autorů jsou daně vnímány jako nutné zlo. Daňová zátěž obyvatel by tedy podle nich měla být minimální a měla by krýt pouze ty oblasti, která má člověk mimo svou kontrolu. Už s rozvojem moderní průmyslové společnosti v 19. století se ale čím dál tím více teoretiků začalo zamýšlet nad tím, jaká úroveň nerovnosti ve společnosti je ospravedlnitelná a jaká už nikoliv. Prvním pokusům o sociální pojetí státu a o rozmach vládních zásahů kontrovali právě liberálové: Je nutné a prospěšné, aby si všichni lidé byli rovni včetně výsledků?

S proměnou nálad ve společnosti a vlivem historických událostí se částečně začaly mírnit i radikální obhajoby liberalismu jako státu nepropojených individuí. Například podle Atkinsona (2015) jsou jisté rozdíly při odměňování v ekonomice vcelku dobře obhajitelné. Vlivy ekonomických výsledků se podle něj a podle nových ekonomických proudů dělí na ty, které jsou dány okolnostmi, které jednotlivec nemůže omluvit (např. do jaké rodiny se narodí), a na ty, které jsou dány úsilím, za něž nese každý osobní odpovědnost. „Rovnosti příležitosti dosáhneme, jestliže první zmíněná proměnná – okolnosti – přestane hrát jakoukoliv roli v konečném výsledku“ (Atkinson, 2015, s. 10). Jenže právě v odstranění zmíněných externalit hraje v konečném důsledku výraznou roli sociální podpora státu.

1.1.2 Sociální pojetí státu

Jedním z hlavních kritiků minimalistických zásahů státu do ekonomiky a tím i do života společnosti byl John Maynard Keynes. Právě jeho výtky vůči liberalismu byly zásadními pro formulování sociálněji zaměřeného státu. Keynes (2004) tvrdil, že vládní intervence je nezbytná pro stabilizaci ekonomiky v obdobích recese a nezaměstnanosti a že stát má odpovědnost za poskytování programů sociální péče na ochranu svých občanů. Na jeho myšlenky pak navazovali i další autoři, kteří pojetí „welfare state“ nadále upravovali či rozšiřovali.

Koncept sociálního státu se objevil na počátku 20. století v reakci na sociální a ekonomické výzvy industrializace a urbanizace. Skutečný rozmach veřejné politiky a výdajů státního rozpočtu směrem k podpoře obyvatelstva je možné spatřovat zejména od poloviny 20. století. Fenomén je spojen zejména s koncem druhé světové války, kdy se státy i obyvatelé potýkali s dopady válečných reparací a s tím spojenou hrozbou chudobou. Tehdy šlo o jakýsi poválečný experiment (Šikula, 2014). Mimo to jde ale v té době i podstatný okamžik pro rozvoj lidských práv a jejich ukotvení vedle nebo v rámci ústavy. Přesto je až do dnešní doby koncept welfare state vnímán jako koncept zpolitizovaný, zideologizovaný. Tématu se věnovali mnozí teoretici i politici, kteří poukazovali na jeho výhody i chyby. Jak bude zmíněno níže, termín sociální stát ani není jednoduché uchopit a jasně definovat, jelikož v každé zemi má jiné obrysy, jiné pojetí. Dnes má mnoho zemí v různé míře sociální státy, přičemž některé nabízejí rozsáhlejší služby a výhody než jiné. Poskytování sociálních služeb je obvykle financováno prostřednictvím daní a jiných forem veřejných příjmů.

Úvodem je nutné vymezit pojmy sociální stát a sociální politika. Jakýkoliv stát může paralelně prosazovat několik politik – například zahraniční, zemědělskou, obchodní nebo právě sociální. Sociální politiku tak lze chápat jako podmnožinu (sociálního) státu. V literatuře se objevuje značné množství těchto vymezení v užším i širším smyslu a z toho vyplývá i nejednoznačnost terminologie. Užší pojetí vnímá sociální politiku jako soubor nástrojů k ovlivňování socio-ekonomických vztahů. Naopak zastánci širšího pojetí chápou pojem jako návod k ustanovení společenských vztahů, které mají být základem pro fungování všeho ostatního ve státě (Potůček, 1995).

Sociální politika

I co se týče termínu sociální politika, jsou autoři v jasné definici nejednotní. Karel Engliš v roce 1916 charakterizoval sociální politiku jako „praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji.“ Chápe tedy sociální politiku v širším pojetí, a tedy jako základní prostředek k dosažení spravedlivého sociálního státu a žádoucího společenského uspořádání. Právě o to by měla podle něj každá politika usilovat (Rákosník, 2012, s. 10).

Macek (1925) pak tvrdil, že pokud bychom zvolili politiku nesociální, připouštěli bychom vznik skupin, jež by profitovali z politického a sociálního uspořádání víc, než ostatní – a to nehledě na jejich zásluhy.

V rámci současného pojetí lze zmínit Krebse (2010), který zdůrazňuje, že je důležité se pít po samém významu přídavného jména „sociální“. Popisuje jej ve třech konotacích:

- sociální jako společenský,
- sociální jako označení aktivit bezprostředně směřujících ke zdokonalování životních podmínek,
- sociální jako kurativní přístup ve vztahu k řešení nepříznivých nouzových sociálních situací.

Rákosník (2012, s. 11) se snaží pracovat s obecnou definicí, že sociální politika je „soustavné a cílené úsilí o zachování nebo proměnu vertikální a horizontální sociální struktury společnosti.“ Toto úsilí podle něj předpokládá neustálou konfrontaci s rozličnými sociálními událostmi, které společnost jakožto dynamicky se vyvíjející entitu neustále proměňují (Rákosník, 2012).

Stoupenci různých politických idejí (liberalismus, socialismus, konzervatismus apod.) těžko najdou shodu na tom, jaká je ona ideální sociální politika, která dokáže formovat a zároveň uspokojit občanskou společnost. Proto není možné tvrdit, že existuje ideální neomylná sociální politika jako klíč k řešení celospolečenských problémů. Jednotlivé přístupy narážejí nejen na normativní očekávání občanů, ale také na ekonomické možnosti státu. Podrobněji „soužití“ termínů sociální politika a stát popisuje následující podkapitola.

Sociální stát

Stejně jako u sociální politiky, se lze i u sociálního státu setkávat s mnohými definicemi, které jej popisují z širšího i užšího pojetí. Pojem sociální stát lze zjednodušeně popsat jako systém, který přebírá odpovědnost za blaho svých občanů, a to obzvláště v době, kdy je člověk oslabený nebo ztratí schopnost se sám zabezpečit (Musil, 1997). Krebs (2010) pak za podstatu sociálního státu považuje rostoucí intervence veřejné moci do záležitostí, které dříve byly považovány za ryze soukromé. Podle něj jde o bezprecedentní míru redistribuce za účelem stabilizace společnosti a dosažení relativně rovných šancí.

Večeřa (1993) pak ve své příručce popisuje sociální stát jako demokraticky organizovanou moc, která v rámci sociálního zákonodárství:

- garantuje základní příjem,
- poskytuje sociální dávky umožňující předejít, zmírnit, nebo překonat důsledky sociálních událostí,
- zajišťuje realizaci veřejných sociálních služeb (zejména v oblasti školství a zdravotnictví).

V sociálním státě tak musí fungovat aparát různých programů a politik, které mají za cíl poskytnout občanům určitou formu sociálního zabezpečení, jako je zdravotní péče, vzdělání, důchody, podpora v nezaměstnanosti a další sociální služby. Vláda taktéž poskytuje různé služby a programy určené na pomoc lidem v nouzi, jako jsou nezaměstnaní, nemocní, starší, postižení nebo žijící v chudobě (Rákosník, 2012). Tyto služby mohou zahrnovat věci, jako jsou dávky v nezaměstnanosti, důchody, zdravotní péče, péče o děti a podpora bydlení. Takové programy jsou financovány z veřejných zdrojů, což má významné ekonomické důsledky.

Jedním z klíčových aspektů ekonomických důsledků sociálního státu je způsob financování těchto programů. Většinou jsou financovány z daní, což znamená, že občané musí platit vysoké daně, aby byly financovány široké sociální programy. To může mít vliv na konkurenceschopnost země, protože vysoké daně mohou odradit podnikatele od investování a vytváření nových pracovních míst.

Podle Rákosníka (2012) je tedy pro vznik a správné fungování jakéhokoliv sociálního státu zapotřebí třech základních bodů:

- existence ideje sociální bezpečnosti, která je zakotvená v právu,
- kvalifikovaná byrokracie, která bude schopna cíle efektivně uskutečňovat a
- relativně bohatá společnost, v níž je možné dostatečnou část produktu věnovat na sociální politiky.

Sociální občanství

Obecný pojem občanství má vycházet z rovnosti všech příslušníků společnosti. Zatímco klasický antický přístup k občanství byl hierarchistický a exkluzivní, francouzská revoluce jej požadovala jako rovnost všech občanů bez výjimek (Riesenberg, 1992). Liberální pojetí občanství se ale lišilo v tom, jak jej v 19. století začali vnímat socialistické a sociálně-demokratické proudy.

Sociální občanství se stalo jednou ze součástí tzv. trojdimenze občanství. Klíčovými prvky tak, jak je nejprve začala popisovat liberální koncepce postavení občana ve společnosti jsou:

- občanská práva (svoboda projevu, právo vlastnit majetek),
- politická práva (právo volit, ucházet se o úřad),
- sociální práva.

Liberální princip občanství byl v 19. století omezený pouze na první dvě kategorie. To kritizovali zmínění socialisté, kteří měli za to, že tato práva a svobody jsou pouze formálními, protože nižší třídy na ně ze svého postavení nemohou dosáhnout (Rákosník, 2012). Pro chudší obyvatelstvo je nemožné vlastnit půdu nebo se ucházet o volený úřad, pokud nemají jak uživit rodinu nebo získat lékařskou péči.

Jedním z prvních zastánců sociálního občanství byl britský sociální reformátor T. H. Marshall, který v eseji „Občanství a sociální třída“ (1950) tvrdil, že občanství by se mělo rozšířit tak, aby zahrnovalo přístup jednotlivce k sociálním službám a zdrojům, které jsou nezbytné pro základní životní úroveň. Ty mohou zahrnovat přístup ke vzdělání, zdravotní péči, sociálnímu zabezpečení a dostupnému bydlení. Marshall věřil, že sociální práva jsou nezbytná k zajištění toho, aby jednotlivci měli zdroje a příležitosti, které potřebovali k plné účasti ve společnosti. Sociální občanství je často vnímáno jako prostředek k zajištění kromě základní sociální úrovně života taky k zajištění sociální spravedlnosti a rovnosti ve společnosti (Marshall, 1950).

Koncept sociálního občanství od té doby přijalo mnoho zemí po celém světě a bylo zakotveno v různých formách politik a programů sociální péče. Dodnes však pokračují debaty o tom, do jaké míry by mělo být rozšířeno sociální občanství a jak nejlépe vyvážit individuální práva se sociálními povinnostmi.

Sociální bezpečnost

Na triádu občanství (a zejména sociálního občanství) navazuje pojem sociální bezpečnost nebo sociální zabezpečení tak, jak termín používáme dnes. To, co v 19. a později ve 20. století začali lidé od státu požadovat byla právě jakási garance sociální bezpečnosti (social security), kterou jim měla zaručovat jejich sociální práva.

Jedním z prvních zastánců sociálního zabezpečení byl německý státník Otto von Bismarck, který v 80. letech 19. století zavedl řadu programů sociální péče, které měly řešit sociální a ekonomické výzvy té doby. Tyto programy zahrnovaly odškodnění pracovníků, zdravotní pojištění a starobní důchod pro pracovníky, kteří dosáhli věku 70 let (Macholánová, 1987).

Ve Spojených státech prosazoval koncept sociálního zabezpečení prezident Franklin D. Roosevelt, který v roce 1935 podepsal zákon o sociálním zabezpečení. Tato přelomová legislativa vytvořila systém starobních důchodů a pojištění v nezaměstnanosti, stejně jako poskytování pomoci dětem a zdravotně postiženým jednotlivcům (Kennedy, 1999). Zákon o sociálním zabezpečení měl poskytnout záchrannou síť pro ty, kteří se nemohli sami uživit kvůli stáří, zdravotnímu postižení nebo jiným faktorům.

Později, v průběhu druhé světové války, popsal termín „social security“ William Beveridge (1942) a to jako ochranu před pěti základními společenskými „zly“, kterými podle něj jsou:

- a) bída (want),
- b) nezaměstnanost (idleness),
- c) nemoc (disease),
- d) špína (squalor),
- e) nevědomost (ignorance).

Myšlenka sociálního zabezpečení spočívá v tom, že společnost jako celek má odpovědnost zajistit, aby její členové mohli žít důstojně a bezpečně, bez ohledu na

jejich individuální situaci (Beveridge, 1942). Od té doby byly programy sociálního zabezpečení implementovány v mnoha zemích po celém světě s různou mírou úspěchu. Typologie sociální států ve světě (a tedy i širí přijímaných programů a způsobů distribuce sociální podpory) popisuje následující kapitola.

1.2 Typologie Welfare state

Liberální a sociální pojetí státu se v průběhu 20. století v teziích ekonomů často prolínalo. Snahou bylo najít ideální státní směřování tak, aby dokázal přispívat k udržování stability ve společnosti a zároveň sociální politika příliš nezatěžovala státní rozpočty.

Esping Anderson (1990; 1999) dělí welfare state na čtyři podtypy. Těmi jsou:

- a) Liberální sociální stát (anglosaský, reziduální)
 - V těchto zemích je sociální pomoc skromnější a zaměřená zejména na nízkopříjmové rodiny a domácnosti. Ty chrání před největší bídou, jinak je ale každý jedinec odpovědný sám za sebe. Ze zákona občané odvádějí nižší částky, ale rovněž mohou případně i nižší dávky ze systému státní podpory získat. Důraz je kladen zejména na soukromé pojištění – to si nicméně nemohou dovolit všichni.
 - Jako příklad Esping-Andersen uvádí Spojené státy, Velkou Británii nebo Kanadu.
- b) Konzervativní sociální stát (kontinentální, korporativistický)
 - Jde o nejstarší model, kdy se výše vyplacených dávek odvíjí od výše placeného pojistného. Jde tedy o takzvaný ekvivalentní model, který odměňuje pracující z tradičních rodin. Logicky tedy víc peněz od státu dostanou ti, kteří pracují na plný úvazek. Ženy samoživitelky nebo zaměstnanci na částečný úvazek odvádějí méně peněz a méně peněz také v případě nouze dostanou zpět.
 - Příklady tohoto modelu je možné nalézt ve Francii, Belgii, Rakousku nebo Německu.
- c) Sociálně-demokratický sociální stát (severský, skandinávský)
 - Sociálně-demokratický systém je univerzální a z Esping-Andersenem popsaných modelů poskytuje nejvyšší míru zaopatření. Úkolem státu je odpovídat za blaho občanů, a tedy primárně financovat sociální péči. Pro stát jde o nejnákladnější model, který s sebou přináší nižší míru závislosti a trhu práce. Financování je

založené především na daních, a tak je možné očekávat v těchto státech i vyšší daňové zatížení obyvatel i firem.

- Typickým příkladem je Švédsko.
- d) Jihoevropský sociální stát (jižní, latinský)
- Jihoevropský typ zařadil Esping-Andersen (1999) do své typologie až později. Tato forma obsahuje prvky jak z konzervativního, tak sociálně-demokratického sociálního státu. Z konzervativního pohledu si bere silné vazby mezi členy rodiny, kdy otec je živitel a matka většinou zůstává doma s dětmi. Zdravotní služby a vzdělávání jsou pokryté daňovými příjmy, kdežto třeba důchodové pojištění a pojištění v nezaměstnanosti je financováno pojištěním z příjmů.
 - Reprezentanty jihoevropského modelu jsou Španělsko, Portugalsko, Itálie nebo Řecko.

S jinou typologií přišel ještě před Esping-Andersonem Richard Titmuss, kterou založil na principech univerzalizmu a selektivity. Tvrdil, že sociální státy lze klasifikovat jako reziduální, institucionální nebo kolektivní (Titmuss, 1974).

- a) Reziduální sociální stát
- V tomto typu sociálního státu je sociální péče primárně zaměřena na chudé a znevýhodněné. Dávky jsou poskytovány pouze těm, kteří se nemohou živit prací nebo jim nemůže pomoci rodina. Zbytkový sociální stát se vyznačuje úzkým spektrem sociálních programů, nízkými dávkami a relativně častou stigmatizací příjemců.
 - Jako příklad jsou nejčastěji uváděny Spojené státy americké.
- b) Institucionální sociální stát
- V tomto typu sociálního státu je sociální péče poskytována univerzálně všem občanům bez ohledu na jejich příjem nebo sociální postavení. Sociální programy jsou spravovány veřejnými institucemi, jako jsou školy, nemocnice a sociální služby. Institucionální sociální stát klade důraz na poskytování veřejných služeb a dávek spíše než na přímé transfery.
 - Tento model je často spojován se skandinávskými zeměmi (Švédsko, Norsko a Dánsko).
- c) Kolektivní sociální stát
- V tomto typu sociálního státu je sociální péče poskytována prostřednictvím programů sociálního pojištění, které jsou kolektivně financovány jak

zaměstnavateli, tak zaměstnanci. Dávky souvisí s příspěvkem jednotlivce do systému, například prostřednictvím sociálního pojištění, pojištění v nezaměstnanosti a důchodů. Kolektivní sociální stát klade důraz na sociální solidaritu a zásadu „každému podle jeho schopností, každému podle jeho potřeb“.

- Tento model je často spojován se zeměmi kontinentální Evropy, jako je Německo a Francie.

Někteří vědci však Titmovu typologii kritizují pro přílišné zjednodušení a za to, že plně nevystihuje složitost systémů sociálního státu (př. Baldwin, 1990).

1.3 Vývoj sociálního státu v Československu

1.3.1 Rakousko-Uhersko

Za první přelomové normy, které se začaly věnovat sociálním oblastem ve společnosti, lze považovat ty z doby osvícenství za vlády Marie Terezie a Josefa II. V roce 1781 vydal Josef II. patent o zrušení nevolnictví, který byl jedním z hlavních předpokladů pro uvolnění pohybu pracovních sil. O dva roky později vydal nařízení, díky kterému nesměly župní úřady bránit poddaným uzavírat manželství, volně se stěhovat za prací a vzděláním a vymáhat na nich dávky nad rámec stanovených povinností (Rákosník, 2012).

Až do počátku 19. století měla na starost chudinskou péči zejména církve. Ta byla určená pro lidi, kteří si nemohli z důvodu fyzického či duševního handicapu anebo kvůli vysokému věku obstarat práci. Tuto povinnost posléze částečně převzali obce, chudinská péče ale byla spojena se stigmatizací a represemi (Rákosník, 2012). Po průmyslové revoluci v polovině 19. století napětí ve společnosti dále gradovalo. Dělníci se za prací stěhovali do velkých měst, kde pracovali i více než 12 hodin denně. Mzdu, kterou si vydělali, jim mnohdy nestačila ani na pokrytí základních životních výdajů. S tím v průběhu druhé poloviny 19. století sílily i sociálně-demokratická uskupení, která se domáhala sociálních reforem a zavedení zdravotní a sociální péče.

Zárodky sociálního smýšlení mezi Čechy žijícími v habsburské říši se začaly objevovat po revolučním roce 1848, kdy se zmírnila dosud všudypřítomná cenzura evropských progresivních autorů. Tenkrát se dostaly na veřejnost mezi gramotnou část české populace dopisy a spisy Františka M. Klácela nebo Augustina Smetany, kteří věřili, že

spravedlivé společnosti lze dosáhnout skrze náboženskou morálku, vzdělávání a komunitní vlastnictví (Neudorflová, 2012). Naopak Karel Havlíček Borovský, zklamán mírou korupce a pokrytectví uvnitř církve, sázel na vzdělávání negramotné české společnosti, které se snažil přibližovat a vysvětlovat důležitost politické participace, moderní politické systémy a fungování politických stran. Věřil, že jen vzdělané obyvatelstvo bude schopno se efektivně domáhat rovného postavení v rámci habsburské monarchie a s tím i svých sociálních práv (Neudorflová, 2014).

Na myšlenky Borovského navázal Tomáš Garrigue Masaryk, který ve svých proslovech v parlamentu zdůrazňoval bídné podmínky námezdní síly, potřebu sociálního pojištění a zkrácení pracovní doby. Masaryk také navazoval na v té době velmi vlivné Marxovo dílo, ze kterého čerpali vznikající socialistické a sociálně-demokratické strany. Souhlasil s jeho kritikou kapitalismu, který zapříčiňuje nerovné postavení občanů a ignoruje jejich sociální otázky a zázemí, vyvracel ale jeho materiální a filosofické základy a pohledy, že lepší společnosti lze dosáhnout pouze skrze socialistickou a komunistickou revoluci a nastolení diktátu proletariátu (Masaryk, 1898).

Prvopočátky zavádění jakési formy sociálního pojištění můžeme na území Rakouska-Uherska spatřovat při zakládání spolkových nemocenských pokladen zřizovaných na základě spolkových zákonů. Teprve novela živnostenského řádu z roku 1883 ukládala všem majitelům živnostenských podniků bez příslušnosti k nějakému společenstvu povinnost zřídit závodní pokladnu nebo své dělníky k jiné pokladně přihlásit. (Tröster, 2013).

Modelem pro další úpravy sociální politiky se pro Rakousko-Uhersko a i další evropské země staly Bismarckovy reformy z 80. let 19. století. V rámci své politiky „cukru a biče“ zavedl nemocenské a úrazové pojištění a později v roce 1889 taky starobní a invalidní pojištění (Macholánová, 1987). Povinné sociální pojištění zavedl v Rakousku-Uhersku po vzoru Bismarckova německého modelu taky tehdejší rakouský ministerský předseda Eduard Taaffe. Oba se shodovali v tom, že sociální zákony pro dělníky poslouží jako nástroj pro oslabení rostoucích socialistických tendencí (Rákosník, 2012).

Mezi předpisy Taaffeho reformy po vzoru Německa patří:

- a) zákon o nemocenském pojištění (zák. č. 33/1888 ř.z.),
- b) zákon o úrazovém pojištění (zák. č. 1/1888 ř.z.),
- c) zákon o bratrských pokladnách (zák. č. 127/1889 ř.z.).

Zákon o nemocenském pojištění se ovšem týkal jen dělnictva, zemědělství rolníci pod něj nespádli. Pro dělníky ale znamenal peněžitou podporu v době nemoci, léky a nemocniční ošetření. Zákon se ale týkal i těhotných žen, které měli nárok na porodní asistentku nebo lékaře a podporu po dobu 4 týdnů. Příspěvky byly povinné a pohybovali se kolem 16 korun za rok (Malý, 1997). Zákon o úrazovém pojištění nahradil soukromé pokladny. I tento zákon se ale týkal jen dělníků ve velkých továrnách a na zemědělce a menší živnostníky nepamatoval. Zákon o bratrských pokladnách se pak týkal horníků (Leyer, 2011).

Na rozdíl od Bismarcka, součástí reformy nebylo důchodové pojištění. To se stalo předmětem kritiky ze strany sociálních demokratů, dělníků i úředníků. Zákon byl přidán do sbírky rakouské sociální politiky až později v roce 1907. Do starobního důchodu směli muži odcházet v 60 letech věku a po 40 letech pojištění. Pro ženy platil též věkový limit 60 let, stačila jim ale o pět let kratší doba pojištění (Leyer, 2011).

d) zákon o penzijním pojištění (zák. č. 1/1907 ř.z.).

I navzdory těmto více či méně úspěšným pokusům o zavedení sociálního pojištění byl vývoj sociálního státu v Rakousku-Uhersku poměrně pomalý a sociální programy byly zpočátku velmi omezené. Navíc po začátku první světové války šly veškeré snahy o rozšiřování sociálních práv a stranou. Stát se začal primárně zaměřovat na úspěch ve válce. Teprve po válce a rozpadu monarchie začaly vznikat celostátní sociální programy v nových státech, jako například v Rakousku a Československu.

1.3.2 Československo – první republika 1918-1938

Se vznikem nového samostatného státu neměla Československá republika zprvu žádné své zákony, a tak noví představitelé státu přijali v 1918 alespoň legislativu rakousko-uherskou včetně výše zmíněných Taaffeho a pozdějších norem. Tím ale vznikl právní dualismus, jelikož v Čechách, na Moravě a ve Slezsku platilo dočasně právo rakouské a na Slovensku právo uherské (Leyer, 2011). Převzaté zákony a jejich novelizace přestaly být velmi brzy dostačujícími, a tak vláda musela začít připravovat zákony vlastní.

Prvně bylo potřeba stabilizovat zdecimovanou společnost po první světové válce. Palčivými problémy se stala nezaměstnanost a péče o muže, ženy a sirotky, které postihla válka. Kromě toho, že se musely nastupující vlády vypořádat s mnohdy

chaotickými předpisy, uvědomovaly si, že sociální reformy musejí být i prostředkem ke stabilizaci nově vzniklé demokratické společnosti (obzvláště v době, kdy v sousedních státech začaly narůstat nacionalistické a fašistické tendence).

Hned začátkem roku 1919 vymezil první ministr sociální péče Lev Winter nejpalčivější úkoly pro novou republiku. Těmi jmenoval především nezaměstnanost, bytovou nouzi, problém invalidní a péči o mládež.

První nejvýznamnější reformy v sociální oblasti zahrnovaly:

1. Zákon, kterým se mění zákony o úrazovém pojištění dělníků (1919) a zákon, jímž se mění předpisy zákona o nemocenském pojištění dělníků (1919) – nahrazení zákonů z roku 1888, nemocenské pojištění bylo tímto rozšířeno v zásadě na všechny zaměstnance pracující za mzdu.
2. Péče o válečné poškozence (1920) – zákon, podle kterého stát vyplácel dávky válečným invalidům, vdovám nebo sirotkům.
3. Vznik pracovních soudů a pracovního úřadu (1920) - umožňoval lidem najít si práci a zaměstnavatelům najít vhodné pracovníky. Pracovníci získali možnost řešit pracovní spory s jejich zaměstnavateli.
4. Zákon o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných (1921) – šlo o příplatek k podpoře v nezaměstnanosti vyplácené odborovými organizacemi.
5. Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (1924) – jedna z nejdůležitějších reforem první republiky, výše nemocenského pojištění byla odvislá od mzdové třídy, do které byl příslušný pojištěnec zařazen.
6. Zákon o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců (1925) – státní zaměstnanci měli o něco výhodnější podmínky než dělníci v továrnách.

Tyto reformy měly pozitivní vliv na životní úroveň obyvatelstva a zlepšily jejich pracovní podmínky a přístup ke zdravotní péči a vzdělání (Průcha, 2004; Rákosník, 2012). Například teprve s rozpadem habsburské monarchie a vznikem samostatných států byla v roce 1918 v Československu uzákoněna osmihodinová pracovní doba (Zákon č. 2/1918, Rákosník, 2012).

Jenže toto povinné pojištění se týkalo jen určitých skupin zaměstnanců, nešlo tedy o pojištění plošné. Nejprve se jednalo pouze o dělníky a horníky a postupně se

rozšiřovalo i na některé další vrstvy obyvatel. V každém případě se ale nakonec sociální pojištění týkalo pouze lidí v zaměstnaneckém poměru. Pro osoby samostatně výdělečně činné žádné veřejnoprávní obligatorní sociální pojištění neexistovalo. (Dvořáčková, 2018). Zákonomárci se o něj sice pokusili zákonem č. 148/1925 Sb., který byl schválen, ale nikdy nenabyl účinnosti.

V době ekonomické krize po roce 1929 začala míra nezaměstnanosti stoupat a vláda tak musela reagovat úpravou systému podpory a pojištění. V roce 1929 byl vyhlášen nový pojišťovací zákon pro soukromě zaměstnance, který zvýšil dosavadní vyplácené dávky a zavedl i dávky nové (důchody vdovecké, důchody rodičů, nemocenské pojištění důchodců a výbavné provdávajícím se ženám) (Rákosník, 2012). V roce 1933 pak vláda přijala nařízení o přechodné úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných (úprava gentského systému). Toto nařízení zavedlo mimo jiné mimořádnou podporu, která byla přiznávána oborům s velkou nezaměstnaností. O jejím přiznání musela společně rozhodnout ministerstva sociální péče, financí, obchodu a zemědělství (Habartová, 2016).

Ve třicátých letech už se žádná vláda do reforem sociální politiky nepustila. Kvůli hospodářské krizi si ani stát nemohl dovolit zvyšovat dávky nebo je rozšiřovat mezi další obyvatelstvo. Deyl (1993) v tomto smyslu píše o stagnaci sociálně-reformní politiky a o bezradnosti vlád. Po mnichovské dohodě a v době druhé světové války se československá ekonomika musela opět přeorientovat na zbrojní průmysl a investice potřebné ke zvládnutí války.

Po začátku druhé světové války se oba státy opět na čas rozdělily. Vznikl Protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát. V Protektorátu Čechy a Morava platily v jednu chvíli přepisy přijaté před okupací, německé říšské a nové protektorátní. Vzhledem k tomu, že řada z nich přinesla prohloubení sociální nerovnosti a explicitně znevýhodňovala určité skupiny obyvatel a že po válce a po prohře nacistického Německa přestala řada těchto norem platit, tento text se jim podrobněji věnovat nebude.

1.3.3 Poválečné období a sovětizace sociálního státu 1945-1989

Po skončení druhé světové války byly úspory ve fondech sociálního pojištění rozkradeny nebo znehodnoceny. Protektorátní změny nebyly uznány za platné a poválečná vláda se rozhodla pro návrat k zákonům z 1. republiky. Přijat byl dekret o prozatímních opatřeních a později v roce 1946 také zákon, jehož úkolem bylo odstranit

válečné křivdy veřejnoprávního sociálního pojištění (Rákosník, 2012). Na základě Košického vládního programu vznikla komise Národní fronty, která přišla se zákonem o národním pojištění, který vycházel z Beveridgeho modelu národního pojištění. Tímto zákonem byly sjednoceny všechny druhy pojištění a vytvořena Ústřední národní pojišťovna, přičemž zaniklo úrazové pojištění. V tu dobu šlo o poslední demokratický zákon v Československu v oblasti sociální ochrany (Koldinská, 2007).

V únoru roku 1948 se změnilo politické směřování celé republiky a do té doby budovaný demokratický pluralitní politický systém vystřídal tzv. sovětský systém. Nastolena byla vláda jedné politické strany a diktatura proletariátu v režii komunistické strany a premiéra Gottwalda. Ze Sovětského svazu byl převzat model centrálního plánování i v oblasti sociální politiky. Sociální stát se stal nástrojem populistické politiky Komunistické strany Československa, současně však byl vystaven tlaku ekonomické reality. Sociální i ekonomický systém země se několikrát ocitli na pokraji krize. Zatímco období do roku 1956 se vyznačovalo přebíráním sovětského modelu sociálního státu, od roku 1956 až do Pražského jara šlo o pokusy o liberalizaci a demokratizaci státní politiky. Ty však byly ve dvou dekadách takzvané normalizace opět zlikvidovány a vystřídány návratem ke striktnímu socialistickému režimu (Tomeš, 2013).

První ryze socialistické reformy byly schváleny v 50. letech. Zákon o přebudování národního pojištění převedl v roce 1951 veškerou správu nemocenského pojistného na Revoluční odborové hnutí a důchodové pojištění měl na starosti stát (Rákosník, 2012). V tomtéž roce schválila vláda také zákon o jednotné preventivní a léčebné péči, který zahrnul do zdravotní péče i nepojištěné osoby (Koldinská, 2007).

Jenže stát měl potíže se zásobováním, značnou část peněz investoval do zbrojního průmyslu a v důsledku měnové reformy z roku 1953 ještě víc poklesla životní úroveň obyvatel tím, že znehodnotila úspory a zapříčinila pokles reálných mezd (Tomeš, 2013). Právě proto musela vláda začít pracovat na nových a z jejího pohledu udržitelnějších reformách. Koldinská (2007) a Tomeš (2013) k tomu dále uvádí, že celý sociální systém přešel pod státní kontrolu o 5 let později, kdy byl prakticky zrušen systém sociálního pojištění a nemocenské dávky. Sociální pojistné tak přešlo do formátu sociálního zabezpečení, do kterého spadalo důchodové zabezpečení a sociální péče. Všechny dávky včetně důchodů byly financovány ze státního rozpočtu (Koldinská, 2007). Po

vzoru Sovětského svazu tak došlo k odklonu od pojišťovacího principu a za zdravotní péči všech obyvatel převzal odpovědnost stát.

V roce 1956 byl tedy novými zákony o sociálním zabezpečení a o nemocenském pojištění proces zestátnění sociální ochrany zprvu dovršen. Záhy se ale ukázaly nedostatky této rozsáhlé reformy, a proto se začala připravovat novelizace. Nespokojenost obyvatelstva tak navzdory komunistické politice nadále rostla (Tomeš, 2013).

V dalších letech následovaly větší či menší úpravy sociální politiky v oblasti přídatků na děti nebo zabezpečení družstevníků rolníků, kterými se dál vláda snažila naklonit si společnost. Sovětskou novinkou byl i zákon o péči o zdraví lidu z roku 1966. Péče o zdraví obyvatel byla postavena na zásadě, že je poskytována bezplatně a pouze státem (Matoušek, 2007). Zdravotní služby tak poskytovaly pouze státní instituce nehledě na kvalitu péče. Státní kontrola sociální a zdravotní oblasti ovšem nesloužila pouze jako velkorysost směrem k občanům, ale umožňovala nad nimi státnímu aparátu taky poměrně velkou kontrolu.

Po nepodařeném pokusu o návrat k demokratičtějšímu státnímu zřízení z let 1968 a 1969 pokračovaly komunistické represe i s využitím sociální politiky a zřetelná tendence ke korporativizaci sociálního státu. To znamenalo přenesení veřejných sociálních úkonů na podniky, které dostaly za úkol výplatu některých dávek. Uklidnit náladu ve společnosti a maskovat další utužování režimu se strana snažila populismem (kompenzace vysokých cen důchodcům, zvýšení přídatků na děti). Až do počátku 80. let nastoupilo ještě výraznější sblížení s praxí tehdejší sovětské sociální politiky. Jenže sociální náklady vzrostly v posledních dvou dekadách režimu natolik, že extrémně omezovaly investiční záměry. Od první poloviny 80. let byla zřejmá krize komunistického systému a plánovaného a centrálně řízeného hospodářství (Tomeš, 2013).

Poslední zákon o sociálním zabezpečení ovlivněný Gorbačovovou snahou o přestavbu v podobě ekonomických reforem vešel v platnost v roce 1988. Ten byl postupně novelizován – a to až do roku 2012, kdy jej nahradila legislativa nová (Tröster, 2013).

1.3.4 Porevoluční vývoj 1989–1992

Že je režim jedné strany z ekonomické i sociální stránky neudržitelný, začalo být bezpochyby zřejmé od poloviny 80. let. Ještě před rokem 1989 tak začaly pracovní skupiny vytvářet plány pro reformy a bezproblémový přechod k tržnímu hospodářství. Že půjde o velmi složitý úkol poznamenaly i autoři zprávy pro OECD. George Fischer a George Standing napsaly o postkomunistickém dědictví sociálního systému v Československu, že: „... (systém sociálního zabezpečení) byl složitý a neprůhledný, zejména v důsledku vysokého počtu poskytovaných dávek (Zhruba 70 typů). Účelnost poskytování některých z nich je problematická (...)“ (cit. podle Rákosník & Tomeš, 2012, s. 192).

Socialistické státní instituce sice posloužily jako jakýsi stavební základ pro budoucí reformy, právě zkušenosti s nimi a s jejich (ne)fungováním motivovaly novou politickou elitu k přijímání zásadních změn (Myant & Drahokoupil, 2014). Nabobtnalý systém sociálního zabezpečení se měl postupně začít přetvářet zpět v systém sociálního pojištění založeným na příspěvcích zaměstnaných. Ne všechny koncepce se ale nakonec podařilo včas (ještě před rozpadem federace) schválit a uvést v život. Přerod sociální politiky měl nejprve zákulisně a posléze po revoluci i z pozice náměstka ministra pro sociální věci Petra Millera na starost mimo jiné výše citovaný autor Igor Tomeš.

Nemocenské pojištění a sociální dávky byly v květnu 1990 převedeny zákonem zpět od podnikových odborů do správ národních správ sociálního zabezpečení. Zahrnuty do systému byly nově i osoby samostatně výdělečně činné. Po dobu federace se však nepodařilo vytvořit Ústřední správu sociálního pojištění ani oddělit pojistné od státního rozpočtu (Rákosník & Tomeš, 2012).

Po revoluci existovala oprávněná obava z možného rapidního nárůstu nezaměstnanosti. Vzhledem k socialistické politice zaměstnanosti se po revoluci přišlo na to, že v podnicích pracovalo 10-15 % procent zcela nadbytečných zaměstnanců. První data o nezaměstnanosti odhalila, že půjde hlavně o matky s dětmi, které mají problémy s hledáním práce. Jedním z časných opatření tak bylo zavedení rodičovského příspěvku, který vznikl jako přepracovaný zákon o mateřském příspěvku z roku 1971 (Rákosník & Tomeš, 2012). Spíše než aby se ženy snažily po porodu co nejdříve vracet do práce, byly vyzývány vládou k tomu, aby do tří let dítěte zůstávaly se státní podporou doma (Myant & Drahokoupil, 2014). Míru nezaměstnanosti se podařilo snížit díky uvolněním

soukromého podnikání a zaměstnávání osob a malou privatizací (privatizace služeb aukcemi). Obyvatelé tak místo toho, aby se hlásili jako nezaměstnaní na nově vzniklé úřady práce, zakládali vlastní firmy (Rákosník & Tomeš, 2012).

Důsledky další plánované privatizace státních podniků měla na doporučení Světové banky zmírnit tzv. „záchranná síť“. O tu se měly v základu postarat dva zákony z roku 1991 a to zákon o sociálním minimu a zákon o sociální potřebnosti. Šlo o dávky pro lidi, kteří neměli nárok na dávky v nezaměstnanosti ani jiný příjem tak, aby i oni měli alespoň v minimální míře zajištěný důstojný život.

Co se týče důchodů, bylo nejprve potřeba srovnat důchody komunistických činovníků s běžnou populací. Zavedla se pravidelná valorizace důchodů podle růstu cen (Klimentová, 1990) a později se dorovnaly i důchody tzv. „starodůchodců“, kteří odešli do penze už dříve a za nižší důchody. Převedení sociální politiky do mantinelů demokratického státu stálo na čtyřech základních programových pilířích, které si vytyčilo federální ministerstvo práce a sociálních věcí. V každé oblasti z harmonogramu stanoveného na roky 1990 až 1992 se skutečně povedlo schválit (cit. podle Rákosník & Tomeš, 2012; Tomeš, 2013):

a) v politice zaměstnanosti:

- Strategie zaměstnanosti do roku 1992 (opatření ke zmírnění nezaměstnanosti: zavedení rodičovského příspěvku, předčasné odchody do důchodu, prodloužení školní docházky a přípravy na povolání, prodloužením doby dovolené, zkracováním pracovní doby),
- zákon o zaměstnanosti (1991),

b) v politice v oblasti příjmů:

- zákon o kolektivním vyjednávání (1991),
- zákon o mzdě (1992 – př. minimální mzda),

c) v rodinné politice:

- zákon o rodičovském příspěvku (1990),
- doplňkové dávky pro rodiny ve finanční nouzi – př. příspěvek na bydlení, drahotní příspěvek, pomoc rodinám s postiženými dětmi,

d) v politice sociálního zabezpečení:

- schválení principů Nové koncepce sociálního zabezpečení (oddělení sociálního pojištění od státního rozpočtu, dávky rodinné politiky ze SR, sociální péče –

- dávky fakultativní povahy podmíněné potřebností, dávky v nezaměstnanosti, základní zdravotní péče) – pouze scénář bez přijetí potřebné legislativy,
- o novela zákona z r. 1988 o sociálním zabezpečení (1990 – sociální pojistné i pro OSVČ, valorizace důchodů).

Většinu pravomocí převádělo federální ministerstvo na ministerstva národní. Mimo výše zmíněné byla v roce 1991 Českou národní radou odsouhlasena novela zákona z roku 1966 o zdraví lidu a přijaty dva nové zákony o povinném zdravotním pojištění (placeném zaměstnancem/zaměstnavatelem i OSVČ) a o Všeobecné zdravotní pojišťovně ČR.

Po červnovém vítězství a nástupu vlády ODS v čele s Václavem Klausem se ale veškerá pozornost začala věnovat rychlému rozdělení federace. Ve svém programovém prohlášení dala vláda jasně najevo, že za své sociální postavení je každý občan zodpovědný sám a stát mu pouze vytváří podmínky. S pravicovou vládou tak došlo k významným změnám priorit (Potůček, 1998). Celkově lze říci, že v letech 1989 až 1992 proběhly v Československu významné (byť mnohdy pouze částečné) sociální a politické reformy, které měly za cíl zavést nový demokratický systém a zlepšit standard obyvatel. Tyto změny, koncepce a scénáře vytvořily základy pro pozdější rozvoj České republiky a Slovenska jako samostatných států.

1.3.5 Česká republika

Teprve po roce 1993 a s rozdělením obou republik byl v ČR vytvořen systém všeobecného zdravotního pojištění. V roce 1995 byl přijat zákon o důchodovém pojištění a o státní sociální podpoře – jeho úkolem bylo vytvořit jednotný systém sociálních dávek (Tomeš, 2010). Po roce 1998 a s nástupem sociálně-demokratických vlád k moci (které vládly v různých koalicích až do roku 2006) byla patrná snaha o vytvoření reformy důchodového systému (Tröster, 2013). V roce 2006 byly novelizovány oba zmíněné zákony z roku 1995 a k tomu přijato několik dalších, kdy mezi nejvýznamnější patří zákony o pomoci v hmotné nouzi (Zák. č. 111/2006 Sb.) o životním a existenčním minimu (Zák. č. 110/2006 Sb.), o sociálních službách (Zák. č. 108/2006 Sb.), zákoník práce (Zák. č. 272/2006 Sb.), o úrazovém pojištění (Zák. č. 276/2006 Sb.) a o zaměstnanosti (Zák. č. 435/2006 Sb.). Zákon o sociálních službách byl „přelomový“ a dlouho očekávaný v tom, že poprvé zmiňoval standardy kvality sociálních služeb. Ty do té doby byly spíše jakýmsi doporučením (Matoušek, 2007).

Podle Tomeše (2010) ale nebyly jednotlivé zákony systémově dobře propojeny a v mnoha ohledech ani dostatečně necílily na skutečné sociální potřeby obyvatelstva. Podle něj tak tyto reformy jen zatěžovaly státní rozpočet bez efektivního výsledku.

V roce 2011 pak tehdejší Nečasova vláda přišla se zákony o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (Zák. č. 372/2011 Sb.) a o specifických zdravotních službách (Zák. č. 373/2011 Sb.) (Tröster, 2013). Před svým pádem stihla koaliční Nečasova vláda připravit a schválit důchodovou reformu. Ta od roku 2013 rozdělila důchodový systém do tří pilířů: a) základní státní důchodový systém, b) důchodové spoření (dobrovolné, část odvodů převáděna do penzijních fondů), c) penzijní připojištění se státním příspěvkem a doplňkové penzijní spoření (Tröster, 2013). Nicméně druhý pilíř koncem roku 2015 zrušila vláda Bohuslava Sobotky. Od té doby se o nové důchodové reformě sice dále diskutuje, na podstatných změnách se ale pozdější koaliční vlády prozatím nebyly schopny shodnout.

Sociální zabezpečení v České republice můžeme v současnosti rozdělit do čtyř základních skupin (Hejdková, 2014):

- zdravotní pojištění – placené srážkou ze mzdy u zaměstnanců, odvody zaměstnavatelů, případně pravidelnými platbami u OSVČ,
- sociální pojištění – placené srážkou ze mzdy u zaměstnanců, odvody zaměstnavatelů, případně pravidelnými platbami u OSVČ:
 - nemocenské pojištění,
 - důchodové pojištění a
 - příspěvek na státní politiku zaměstnanosti,
- dávky sociální podpory a
- sociální pomoc.

V České republice tak stát poskytuje tři typy peněžního plnění. V případě pojištění jde o zásluhové částky – získat je mohou ti, kteří přispívají do systému. Systém nicméně funguje na bázi průběžného přerozdělování jednotlivým skupinám. Tedy odvody placené ekonomicky aktivní částí společnosti jsou v reálném čase přerozdělovány těm, kteří je potřebují a splňují nároky. Druhým a třetím případem jsou podpora (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení) a pomoc (doplatek na bydlení, mimořádná pomoc), které jsou vyplácené přímo ze státního rozpočtu a nejsou podmíněné pravidelnými odvody do

systemu. Fungují jako pojistka a ochrana obyvatel před pádem do chudoby (MPSV, 2009).

Mezi pilíře sociálního zabezpečení, a tedy instituce, na které se lidé mohou obracet v případě sociálních událostí, řadíme tyto tři (Kaczor, 2022):

- a) ČSSZ – Česká správa sociálního zabezpečení:
 - spravuje agendu pojistných dávek, pro které je typická zásluhovost. Tedy vyplácí se těm, kdo v době ekonomické aktivity do systému přispívali platbou pojistného. Mezi takové dávky patří důchody nebo nemocenské dávky,
- b) Úřad práce ČR:
 - vyplácí nepojistné dávky, mezi které řadíme dávky v nezaměstnanosti nebo v hmotné nouzi, ale i dávky sociální státní podpory určené především pro rodiny s dětmi. Nárok na ně není podmíněn předchozím přispíváním do systému, financovány jsou ze státního rozpočtu (zejména daňových příjmů),
- c) obce a kraje:
 - úkolem obcí a krajů již není výplata dávek, ale prevence a práce s ohroženými skupinami. Samosprávné celky služby zřizují a financují ze svých rozpočtů.

1.3.6 Slovensko

Po rozdělení Československa si Slováci do nového samostatného státu přinesli vyšší nezaměstnanost, než byla v té době na českém území. I to pramení z komunistické a socialistické historie, kdy Slovensko v minulých dekádách zůstávalo spíše zemědělsky zaměřené. O to víc na něj dopadly pokusy o revoluční reformy (nejen) sociální politiky nově demokratického státu.

I proto se podle Hrdličkové (2007) stala potřeba sociální reformy na Slovensku mnohem palčivější než v České republice. Přesto společnost byla k jakékoliv radikálnější liberalizaci trhu i veřejných financí skeptická – přeci jen srovnávala s předchozími dekádami, kdy se stát o vše postaral.

Hned v roce 1993 přijala slovenská vláda zákon o systému národního pojištění. Vytvořena byla veřejnoprávní instituce – Národní pojišťovna, do které byl sloučen výkon zdravotního pojištění, nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení. Díky tomu se podařilo oddělit financování od státního rozpočtu. Podstatná část byla financována z pojistného a část taktéž ze státních příspěvků (Hrdličková, 2007).

V roce 1995 bylo zdravotní pojištění od fondů sociálního zabezpečení odděleno pro jeho odlišnost a nefunkčnost a vznikl pluralitní systém zdravotních pojišťoven a sociální agendu si převzala Sociální pojišťovna. Systém byl nicméně velmi nákladný a projevoval se pravidelnými schodky státního rozpočtu. Skutečná reforma směrem ke konsolidaci veřejných výdajů se odehrála až v novém tisíciletí, kdy se Slovensko (stejně jako Česká republika) snažilo o vstup do Evropské unie.

Kusá (2008) hovoří o tom, že vývoj sociálního zabezpečení na Slovensku od osamostatnění do roku 2008 lze popsat jako přechod od univerzalistických lidskoprávních idejí k minimalistické verzi sociální pomoci. Tento posun autorka vysvětluje dvěma příčinami: jednak byly post-komunistické státy tlačeny mezinárodními organizacemi co nejdříve veřejnou sféru de-socializovat, a za druhé to byla absence silné a hlasité opozice, která by mohla reformy druhé generace rozporovat (Kusá, 2008).

Teprve mezi lety 2002–2004 došlo na Slovensku k reformám v pravém slova smyslu. V tomto období došlo k důchodové reformě, reformě sociálního systému, reformě zdravotnictví a mimo jiné i k reformě řízení veřejných financí. Podle Mikloše (2005) chtěla vláda novou sociální politikou motivovat obyvatelstvo v produktivním věku k aktivní práci a k přispívání do systému, který by v případě absence vlastních příjmů nebo hmotné nouze poskytl všem občanům solidární zdroje na pokrytí jejich životních potřeb.

Součástí reformy sociálního systému byl zákon č. 461/2003 Sb., o sociálním pojištění, který nabyl účinnosti v roce 2004. Nahradil 15 let platný zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení a dalších pět desítek zákonů a norem, které do té doby přispívaly k nepřehlednosti systému (Hrdličková, 2007). Ze zabezpečovacího systému se stal systém pojistný, na kterém se osobně podíleli lidé. Mimo dávek a pomoci v něm byly zakotveny i nástroje sloužící k nátlaku na osoby k vymanění se ze záchranné sítě a snaha o odstranění zneužívání nemocenského pojištění (Karpíš a kol., 2006). Novelizací zákona o sociální pomoci v hmotné nouzi (Zák. č. 599/2003 Sb.) stát oslabil svou vlastní úlohu ve věci poskytování pomoci a přesunul část pravomocí na obce a nestátní instituce (Hrdličková, 2007).

Sociální zabezpečení na Slovensku vymezený v zákonech momentálně funguje v tomto rozsahu:

- zdravotní pojištění,
- sociální pojištění (ve správě Sociální pojišťovny):
 - nemocenské pojištění,
 - důchodové pojištění,
 - starobní důchodové pojištění 2 pilíře:
 - pevně zakotvené příspěvky,
 - povinné spoření ve správě soukromých společností,
 - pojištění pro případ pracovního úrazu,
 - pojištění pro případ ztráty zaměstnání (dávky v nezaměstnanosti),
 - záruční pojištění:
 - pro případy, kdy zaměstnavatel nedokáže dostát svým závazkům – včetně placení pojistného,
- státní sociální podpora pro rodiny a
- sociální pomoc (peněžité dávky, nepodléhají zásluhovosti, vyplácí Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny).

Povinně musejí lidé (nehledě na to, zda jde o zaměstnance nebo OSVČ) přispívat na zdravotní pojištění, nemocenské a důchodové pojištění. V případě, že jde o zaměstnance, tak se rovněž účastní pojištění pro případ ztráty zaměstnání (z toho vyplývá nárok na dávky v případě nezaměstnanosti, OSVČ se účastní nepovinně). Naopak zaměstnavatelé musejí nad rámec povinně účastnit pojištění pro případ úrazu, byť by zaměstnávali jen jediného zaměstnance (Evropská komise, 2012).

Mezi organizační pilíře sociálního zabezpečení na Slovensku patří:

- a) Sociálna poisťovňa:
 - alternativa k České správě sociálního zabezpečení, vybírá pojistné a přerozděluje jej směrem zpět k lidem, řeší důchodovou reformu,
- b) Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR:
 - vyplácí ostatní dávky, které nevyplácí Sociální pojišťovna,
- c) obce a župy:
 - preventivní programy.

2 Metodika

Cílem práce je zhodnotit přístup obou zemí k neočekávaným událostem spojeným se šířením Covidu-19 v oblasti sociální politiky a jakým způsobem na to oba sociální systémy byly připravené.

Zárodky sociálního pojetí státu mají Česká republika a Slovensko společné. Až do roku 1993 byli Češi a Slováci zvyklí na soužití pod jednou (federální) vládou, která určovala směřování obou republik a s tím i sociální politiky. Následující řádky praktické výzkumné části tak budou komparativní kvalitativní studií s metodou rozdílu – jsou zkoumány velmi podobné země s více či méně shodnou historií a v rámci jejich samostatné novodobé působnosti jsou hledány odlišnosti v současném fungování sociálních systémů.

Praktická část této práce se zaměří na covidová opatření v obou státech, která byla spojená s dopadem na jednotlivce a jejich sociální statut. Pomoc státu adresovaná podnikatelským subjektům proto bude vynechána. Získané informace na základě literární rešerše budou následně analyzovány. Finální část praktické kapitoly se bude věnovat komparaci a syntéze vybraných dat. A v neposlední řadě závěr této práce nabídne i diskuzi nad současnou krizí a budoucností sociálního státu jako takového.

3 Sociální stát v době pandemie

Pro současnou podobu sociální politiky na konci 20. a ve 21. století je charakteristická dominantní role státu. Právě výdaje v sociální oblasti tvoří podstatnou složku výdajů všech moderních ekonomik. Společnost se tak v mnohém na stát spoléhá v tom, že za ni vyřeší veškeré problémy a náročné situace (Kaczor, 2022). Jenže podle Krebse (2010) nejsou názory a postoje lidí vůči sociálním problémům, jejich řešení a sociální politice shodné ani stabilní. V závislosti na aktuálním sociálně-ekonomickém a politickém vývoji společnosti se tyto postoje v čase často mění a mnohdy jsou velice rozporné.

Potůček (1995) a Večeřa (2001) vidí za obecnou krizí novodobých sociálních států čtyři hlavní příčiny: krizi nákladů (náklady na sociální stát vytlačují investice), krizi efektivnosti (ne vždy je zamýšlená pomoc účelná a systémově propojená), krizi legitimacy (část společnosti s politikou vždy nesouhlasí) a demografické změny (stárnutí populace, kterou „dotuje“ čím dál tím menší množství pracujících). Už nyní začínají vyspělé státy narážet na své limity a krize spojená se šířením Covid-19 na problémy některých sociálních systémů zcela jasně upozornila.

Státní sociální zabezpečení prošla od začátku roku 2020 do té doby neočekávanou zkouškou. Na to, že Covid-19 zřejmě prohloubí rozdíly v socio-ekonomických statusech obyvatel napříč celou zemí, upozorňoval po začátku pandemie Valensisi (2020). Podobně reagoval později i Galloway (2021), který má za to, že koronavirus ještě přímočařeji poukázal na nedostatky a neefektivitu sociální politiky jednotlivých států. „Stejně jako sám virus také pandemie udeřila nejsilněji tam, kde její oběť trpí komorbiditami. Pandemie ohlásila a zrychlila následky nesčetných chyb, jichž jsme se dopouštěli po celou jednu generaci“ (Galloway, 2021, s. 11). Zmíněný autor dále pokračuje v tezi, že v době hospodářské prosperity mnohé státy celosvětovým snižováním daňové zátěže podfinancovali schopnost vlád sloužit společnosti. Sociální systém a jeho fungování prověřují zejména nečekané zkoušky. Příchod celosvětové pandemie Covid-19 v tu dobu podle něj čekal málokdo a málokdo na ni byl připraven. Najevo tak vyšly nedostatky státního řízení, rozpočtů i infrastruktury.

Covid-19 bezpochyby přidal sociálnímu státu na významu. Nižší sociální třídy by se bez pomoci státu v tomto období neobešly. Podle Curtice (2020) byla celosvětová pandemie koronaviru ideální příležitostí pro národní vlády – zejména pro ty konzervativněji zaměřené – přehodnotit význam a roli sociální politiky ve státě – ať už směrem k větší

udržitelosti co se týče veřejných financí, nebo efektivnosti v tom, kdo jakou pomoc skutečně potřebuje.

Zjednodušeně řečeno se dá říci, že na každou domácnost dopadla pandemie Covid-19 jinak. Zatímco některých rodin a jejich příjmů se nenadálá situace nedotkla téměř vůbec, jiní – zejména pracovníci ve službách a na částečně úvazky se mnohdy ze dne na den ocitli s omezeným příjmem nebo bez práce úplně. Matky i otcové museli kvůli zavřeným školám a školkám zůstat doma s dětmi na OČR. Zatímco restaurace se mohly alespoň částečně přeorientovat na rozvoz jídel nebo výdej z okénka, například hoteliéři a další poskytovatelé ubytovacích služeb neměli co za zrušené rezervace nabídnout, a přesto museli financovat běžné náklady provozoven a jejich údržbu (nájem, opravy).

Následující kapitoly praktické části této práce popisují stavy veřejných financí v Česku a na Slovensku před a během šíření Covidu-19. Stejně tak se zaměřují na jednotlivá opatření, zákony a usnesení, která měla obyvatele udržet alespoň na důstojném životním minimu tak, aby se po odeznění epidemie nemusely vlády potýkat s masovou nezaměstnaností a krizí národních ekonomik.

3.1 Sociální stát v České republice před a během pandemie Covid-19

Pro potřeby této práce budou v případě České republiky i Slovenska zmíněny roky 2019, 2020 a 2021. Rok 2019 je uváděn pro srovnání a jako poslední „standardní“ bez šíření Covidu-19, a tedy bez jeho dopadu do systému veřejných financí.

3.1.1 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2019

Tab. 1: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2019

Státní rozpočet ČR v roce 2019 v mld. Kč		
Příjmová stránka	1 523,2	-
- z toho: povinné pojistné na sociální zabezpečení	551,7	36,2 %
Výdajová stránka	1 551,7	-
- z toho: sociální dávky	602,1	38,8 %
platby do všeobecného systému zdravotního pojištění	71,85	4,6 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2019), 2023

Pro srovnání státních výdajů v sociální oblasti v době šíření Covidu-19 jsou nejdříve uváděny státní výdaje v posledním před-covidovém roce. V roce 2019 hospodařila Česká republika s deficitem 28,5 miliardy korun. Příjmovou a výdajovou stránku rozpočtu popisuje podrobně tab. 1. Deficity vláda dlouhodobě kryje z prodeje státních dluhopisů a ve formě úvěrů od zahraničních bank.

Tradičně nejvyšší sumu tvoří položka dávky důchodového pojištění. V roce 2019 šlo o 472,5 mld. korun (33,5 % z celkových výdajů a 78,2 % všech sociální výdajů). Podstatné kapitoly výdajové stránky státní rozpočtu tvořily zmíněné dávky nemocenského pojištění a dávky státní podpory. Jednotlivé částky podrobněji popisuje tab. 2.

Tab. 2: Sociální dávky SR ČR v roce 2019

Vyplacené sociální dávky v roce 2019 v mld. Kč	
dávky důchodového pojištění	472,5
dávky nemocenského pojištění	39,2
nemocenské	26,9
ošetřovné	1,7
dávky státní sociální podpory a pěstounské péče	37,9
přídavek na dítě	2,2
příspěvek na bydlení	7,1
rodičovský příspěvek	24,5
podpory v nezaměstnanosti	8,1*
dávky pomoci v hmotné nouzi	4,4
dávky osobám se zdravotním postižením	2,6
příspěvek na péči	29,8
zvláštní dávky přísl. ozbrojených sil	8,5
CELKEM	603,0

* Nezaměstnanost k 31. 12. činila 2,9 %.

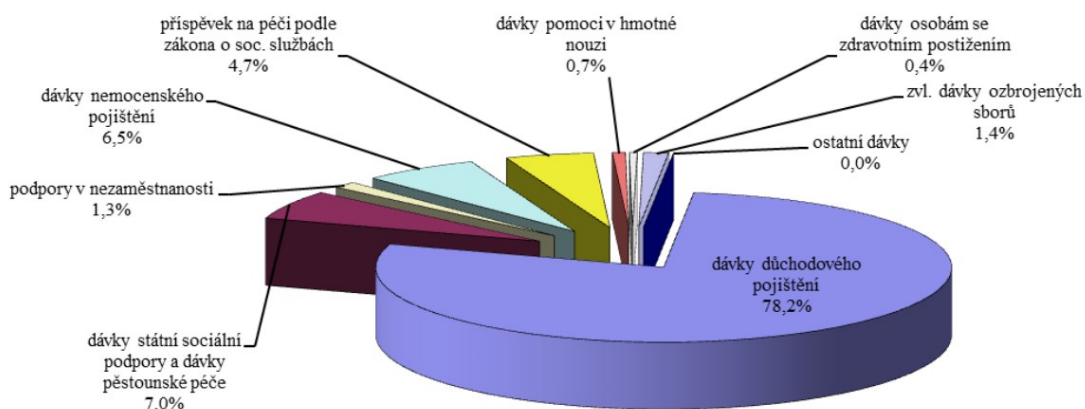
Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2019), 2023

Za rok 2019 se průměrná nezaměstnanost v zemi pohybovala okolo 2,9 %. Na podpory v nezaměstnanosti stát vynaložil 8,1 miliardy korun. Na státní politiku zaměstnanosti

(agenda ÚP, rekvalifikace apod.) pak vláda poslala 18,6 mld. korun. Tato položka je uváděna pro budoucí srovnání s covidovými roky.

Obr. 1 popisuje, jakými cestami vláda distribuovala sociální dávky mezi obyvatele. Největší část tvoří již zmíněné důchody, na dávky státní sociální podpory a péčovské dávky šlo 7 % výdajů z příslušné kapitoly a na dávky nemocenského pojištění 6,5 %.

Obr. 1: Výdaje státu na sociální dávky v roce 2019

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, Státní závěrečný účet 2019

3.1.2 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2020

Při sestavování rozpočtu na rok 2020 vycházela vláda v té době z aktuálních ekonomických prognóz, které předpokládaly další růst. V březnu se v České republice objevily první případy nakažených Covidem-19. Snaha vlády zamezit šíření koronaviru v Česku vedla v průběhu roku 2020 k nutnosti zavádět restriktivní opatření. Ta měla za následek snížení ekonomického výkonu země, kterou doprovázel i pokles zaměstnanosti a negativní dopad daňových příjmů do celkových příjmů veřejných rozpočtů.

Tab. 3: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2020

Státní rozpočet ČR v roce 2020 v mld. Kč		
Příjmová stránka	1 475,5	-
z toho: povinné pojistné na sociální zabezpečení	540,5	36,6 %
Výdajová stránka	1 842,9	-
z toho: sociální dávky	688,7	37,3 %
platby do systému veřejného zdravotního pojištění	97,3	5,27 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2020), 2023

„Státní rozpočet se od března 2020 stal garantem financování oslabených složek veřejných rozpočtů a podpory jednotlivců a firem zasažených vládními opatřeními“ (Státní závěrečný účet, 2020, s. 4). Vládní opatření tak v konečném důsledku přispěla k rekordnímu schodku státního rozpočtu ve výši 367,4 miliardy korun.

Na konci roku 2019 schválila Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR příjmy státního rozpočtu ve výši 1 578,1 mld. Kč. Zákon o státním rozpočtu byl v průběhu roku kvůli epidemii Covid-19 třikrát novelizován. Skutečné příjmy a výdaje zobrazují tab. 3 a tab. 4.

Tab. 4: Sociální dávky SR ČR v roce 2020

Vyplacené sociální dávky v roce 2020 v mld. Kč	
dávky důchodového pojištění	519,8
dávky nemocenského pojištění	55,6
- nemocenské	33
- ošetřovné	11
dávky státní sociální podpory a pěstounské péče	52,6
- příspěvek na dítě	2,1
- příspěvek na bydlení	6,9
- rodičovský příspěvek	38,5
podpory v nezaměstnanosti	10,5*
dávky pomoci v hmotné nouzi	4,8
dávky osobám se zdravotním postižením	2,6
příspěvek na péči	33,1
zvláštní dávky přísl. ozbrojených sil	9,4
CELKEM	688,4

* Nezaměstnanost k 31. 12. byla 4,0 %.

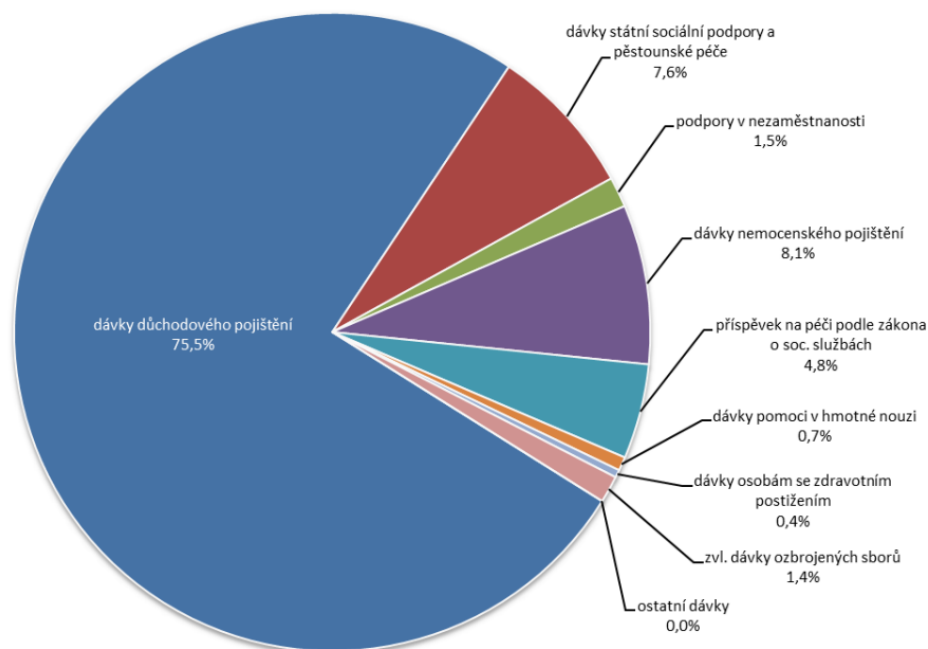
Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2020), 2023

I v roce 2020 tvořilo jednu z nejvýznamnějších položek příjmové stránky státního rozpočtu povinné pojistné na sociální zabezpečení. Relativní procentuální podíl vzrostl o 0,4 procentního bodu. Na sociální dávky vydala vláda ze státního rozpočtu téměř 689 miliard, procentuálním podílem šlo o pokles o 1,5 p. b., nicméně v absolutních číslech výdaje narostly od 86 miliard z 602 miliard v roce 2019. I v tomto případě šlo přes tři

čtvrtiny prostředků na výplaty důchodů (viz obr. 2). O 0,6 % pak narostly platby směřované do systému veřejného zdravotního pojištění.

V roce 2020 činily výdaje na státní politiku zaměstnanosti 45,4 mld. korun. Nárůst souvisel se schválenými cílenými programy na podporu zaměstnanosti Anitivirus, který vznikla za účelem ochrany pracovních míst (23,8 mld. Kč). Nezaměstnanost se za rok 2020 zastavila na 4 %, což stát na podporách v nezaměstnanosti přišlo na 10,5 miliardy korun (o 2,4 mld. více než v roce 2019). Obr. 2 opět znázorňuje rozdělení kapitoly sociální výdaje mezi jednotlivé dávky.

Obr. 2: Podíly sociálních dávek vyplacené za rok 2020

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, Státní závěrečný účet za rok 2020

Jak bylo zmíněno výše, zákon o státním rozpočtu byl během roku 2020 několikrát novelizován. V rámci červnové novelizace došlo k výraznému navýšení plateb státu do veřejného zdravotního pojištění za státní pojištěnce. Vláda tak chtěla pomoci přetíženému zdravotnímu systému (dopad navýšení 20,9 mld. Kč). Ministerstvo zdravotnictví mimo jiné dále ze svých kapitol vyplácelo mimořádné odměny pracovníkům hygienických stanic a zdravotníkům. V celkové částce šlo o dalších 12 mld. korun.

3.1.2.1 Podpůrné programy a úlevy směřované k jednotlivcům a OSVČ

V průběhu roku 2020 oznamovala vláda sérii nejrůznějších podpůrných programů, které se týkaly firem i osob samostatně výdělečně činných. V nejvyšších objemech šlo o COVID-nájemné ve výši 4,1 mld. Kč (program, který hradil i malým podnikatelům část nákladů na pronájem provozoven – např. obchody, kosmetické salony) a dále o ošetřovné pro OSVČ (2,3 mld. Kč). Do té doby přitom do státem vypláceného ošetřovného spadaly pouze zaměstnanci.

Tab. 5: Výdaje státního rozpočtu spojené s Covid-19

Výdaje státního rozpočtu	Dopad
Běžné výdaje	153 797
Platy a podobné a související výdaje	2 812
Neinvestiční nákupy a související výdaje - z toho:	11 583
Neinvestiční transfery soukromoprávním subjektům - v tom:	53 641
Neinvestiční transfery podnikatelským subjektům	51 715
Neinvestiční transfery neziskovým apod. organizacím	1 927
Neinv. transfery veřejnoprávním subjektům - z toho:	56 630
Neinvestiční transfery veřejným rozpočtům ústřední úrovně	22 832
Neinvestiční transfery státním fondům	1 901
Neinvestiční transfery fondům soc. a veř. zdrav. pojištění	20 931
Neinvestiční transfery veřejným rozpočtům územní úrovně	21 138
Neinvestiční transfery příspěvkovým a podobným organizacím	12 622
Převody vlast. fondům a ve vztahu k útvarům bez plné práv. subj.	39
Neinvestiční transfery obyvatelstvu - v tom:	28 795
Sociální dávky	28 773
Náhrady placené obyvatelstvu	22
Neinvestiční transfery a související platby do zahraničí - z toho:	327
Neinvestiční půjčené prostředky	0
Neinvestiční převody Národnímu fondu	0
Výdaje na náhrady za nezpůsobenou újmu	0
Ostatní neinvestiční výdaje	7
Kapitálové výdaje	4 501
Investiční nákupy a související výdaje	264
Nákup akcií a majetk. podílů a vklady do fondů a ústavů	2 173
Investiční transfery - z toho:	2 064
podnikatelským subjektům	28
neziskovým a podobným organizacím	0
veřejným rozpočtům ústřední úrovně (=státním fondům)	1 859
veřejným rozpočtům územní úrovně	0
příspěvkovým a podobným organizacím	177
obyvatelstvu	0
Investiční půjčené prostředky	0
Ostatní kapitálové výdaje	0
Výdaje celkem	158 298

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, Státní závěrečný účet za rok 2020

Pro zaměstnance pak platily zvýhodněné podmínky ošetřovného a vyšší objem vyplacené nemocenské v době pandemie meziročně zvýšily výplatu dávek nemocenského pojištění o 16,4 mld. K. Výrazně narostly i výdaje na podpory v nezaměstnanosti. Ve státním závěrečném účtu se tak poprvé objevila mimořádná kapitola, která rozebírala náklady navíc spojené s opatřeními proti šíření Covid-19.

Platy zaměstnanců a karanténa

Zaměstnanci, kteří se ocitli v karanténě nebo izolaci, měli nárok na 60 % průměrného výdělku stejně, jako v případě jiné nemoci. Tyto náklady za prvních 14 dní karantény zaměstnavatelům výjimečně hradil stát. Podmínkou bylo doložit potvrzení o nemoci nebo karanténě praktickým lékařem, který informace zasílal i okresním správám sociálního zabezpečení (Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění).

V první jarní vlně šíření Covidu-19 měli zaměstnanci v případě nakaženého člena rodiny či člena rodiny v izolaci nárok jít na takzvané OČR (ošetřování člena rodiny). To ale platilo pouze pro děti do 10 let a na 9 kalendářních dní, v případě samoživitelů až 16 dní. Poté, co začalo být jasné, že školy budou muset zůstat delší dobu uzavřené, změnila vláda pravidla na dobu uzavření školských zařízení. Lidé na OČR měli nárok na 80 % redukováného denního vyměřovacího základu, a to v minimální výši 400 korun na den. Nárok neměli ti rodiče, kteří čerpali peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek. Ošetřovné bylo hrazené ze státního rozpočtu, konkrétně ze systému nemocenského pojištění – agendou byla pověřena Česká správa sociálního zabezpečení.

OSVČ

Pokud se OSVČ ocitli v situaci, kdy musejí nastoupit do izolace nebo karantény, měli výhodu pouze ti živnostníci, kteří si dobrovolně platili nemocenské pojištění – a to alespoň 3 měsíce před nařízením karantény. ČSSZ v těchto případech vyplácela nemocenskou ale až od 15. dne. Prvních 14 dní na pomoc od státu nárok neměli.

Proto osoby samostatně výdělečně činné, které postihla epidemie Covid-19, získali hned v dubnu možnost požádat si o mimořádný příspěvek 25 tisíc korun. Částka 25 tisíc vycházela z principu, že živnostníci dostanou 500 korun za každý den od 12. března do 30. dubna, kdy vláda vyhlásila stav nouze (Zákon č. 159/2020 Sb.). Bonus byl osvobozen od daně z příjmů. O druhý kompenzační bonus pak mohli žádat za období od 1. května do 8. června, přičemž šlo o výplatu 500 korun za kalendářní den. Podle dat Ministerstva financí ČR na něj mělo mít nárok přibližně 700 tisíc živnostníků (Zákon č.

234/2020 Sb.). Vláda byla posléze za tento krok kritizována. Řada živnostníků se v seznamech vymezujících činnosti nenašla, naopak ti, jejichž výkon povolání nebyl omezen, si požádat mohli a mnohdy bez jakékoliv kontroly reálného poklesu příjmů jej také získali. Pokud splňovali podmínky (nesměli být zaměstnáni jinde nebo mít přerušenu živnost) tak stačilo pouze odevzdat čestné prohlášení. Tato mimořádná výplata se ještě netýkala lidí pracujících na dohodu o provedení práce (DPP) nebo na dohodu o provedení pracovní činnosti (DPČ).

Na podzim během druhé vlny epidemie v Česku už vláda přišla s přísnějšími podmínkami pro výplatu kompenzačního bonusu. Týkala se skutečně jen těch, kterým byla činnost opatřeními zakázána, nebo omezena alespoň z 80 %. Žádat mohli i ti, kdo pracovali na mimopracovní poměr tedy na DPP nebo DPČ, a to pokud v předchozích 3-4 měsících za ně bylo odvedeno pojistné na nemocenské pojištění. Maximální vyplacená částka od října do poloviny prosince (70 dní) činila 35 tisíc korun (Zákon č. 331/2020 Sb. a Zákon č. 461/2020 Sb.).

Období, kdy OSVČ žádali o kompenzační bonus se nicméně nemohlo shodovat s dobou, kdy žádali o ošetřovné. Zároveň OSVČ nemohli pobírat kompenzační bonus, pokud pobírali podporu v nezaměstnanosti. Právě ošetřovné pro OSVČ bylo v době vládních opatření jakousi novinkou. Nově měli rodiče s dětmi do 10 let, kterým byla opatřeními znemožněna školní docházka, čerpat taktéž částku 500 korun na den (Usnesení vlády č. 109/2020 Sb.).

Mimo to vláda rozhodla o šestiměsíčních prázdninách v placení zdravotního a sociálního pojistného pro všechny živnostníky. Živnostníci a podnikatelé z řad OSVČ tak nemuseli od března až srpna 2020 platit měsíční zálohy na pojistné – a to ani dodatečně v celoročním daňovém přiznání (Zákon č. 136/2020 Sb.). Svou povinnost v rámci zdravotního pojištění však doplatit museli.

Covid nájemné

V polovině roku 2020 představilo Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR program COVID – nájemné, který byl určený podnikatelům, kteří museli kvůli opatřením uzavřít provozovny. Požádat o něj mohli zpětně i za poslední tři měsíce roku 2020 – tedy za období druhé vlny koronaviru v ČR. Výše podpory činila 50 % nájmu za rozhodné období (3 měsíce) a to maximálně 10 miliónů korun pro jednoho podnikatele nehledě na počet provozů.

Osoby s přiznanou důchodovou dávkou

Na konci roku 2020 schválila vláda návrh ministryně práce a sociálních věcí na mimořádný příspěvek seniorům k důchodu, kterým chtěla kompenzovat stres během covidových omezení. Do poloviny prosince získali všechny osoby pobírající důchod (starobní, vdovský, sirotčí, invalidní) jednorázově 5 tisíc korun. Tento krok byl opozicí kritizován jako snaha o kupování hlasů před sněmovními volbami. Argumentovali tím, že důchodci byli jedinou skupinou, kterou Covid-19 finančně nijak nezasáhl. Důchody dostávali stále ve stejné výši, a navíc se blížila pravidelná lednová valorizace (ČTK, 2020).

Zákon byl koncipován tak, aby mimořádné „rouškovné“, jak ministryně příspěvek pojmenovala, nemohlo být kráceno lidem v exekuci. Zároveň se nepočítalo jako příjem pro výpočet nároků na sociální dávky – tedy například na příspěvek na bydlení nebo dávky v hmotné nouzi (Zákon č. 469/2020 Sb.).

Mimořádná okamžitá pomoc COVID-19

Pro lidi, kteří se kvůli epidemii Covidu-19 ocitli v tíživé životní situaci sloužila „Mimořádná okamžitá pomoc COVID-19“. Úředníci v tomto případě nepřihlíželi k majetku, ale ke stavům na bankovních účtech. Podmínkou bylo doložit náklady na bydlení, výpisy z bankovních účtů, účty za telefon a internet a případně náklady na hypotéku. Úřad práce ČR pak vyplácel maximálně patnáctinásobek životního minima – tedy maximálně 57 900 korun. Záleželo na počtu posuzovaných osob a jejich nákladech na živobytí. Částka nesměla být použita na splácení dluhů, leasingu nebo léků. V podkapitolách státního rozpočtu spadá pod dávky pomoci v hmotné nouzi a v roce 2020 byla tato dávka poskytnuta domácnostem a jednotlivcům v celkové částce 79 miliónů korun (Státní závěrečný účet, 2020).

3.1.3 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2021

I v roce 2021 převyšovala výdajová kapitola státní rozpočtu tu příjmovou. Ke konci roku se navíc po volbách do Poslanecké sněmovny ČR vyměnila vláda a k moci se dostala dosavadní opozice, která od propuknutí epidemie v Česku kritizovala vládu Andreje Babiše pro neefektivní a bezúčelné rozhazování státních prostředků při snaze zamezit dalšímu šíření nemoci (př. Forum 24, 2020).

V zimě a na jaře roku 2021 se vláda rozhodla pro radikální uzávěru okresů tak, aby zpomalila mobilitu lidí mezi regiony a s tím přelévání infekce. Tento krok si nejen vyžádal další vysoké náklady na platy a mimořádné odměny těm, kteří měli neprostupnost okresů hlídat, ale i pro českou ekonomiku takové omezení znamenalo další útlum.

V roce 2021 hospodařila vláda se schodkem státního rozpočtu téměř 420 miliard korun. O více než 52 miliard tak překonal do té doby nejhorší výsledek z předchozího roku 2020. Podle zprávy NKÚ tak byla Česká republika nejrychleji se zadlužující evropskou zemí: „... mandatorní a kvazimandatorní výdaje pohltily v roce 2021 již téměř 94 % příjmů státního rozpočtu. Pouze 6,4 %, tedy přibližně 95 mld. Kč, zbývalo vládě na reakce na aktuální ekonomické či sociální problémy nebo na nastartování ekonomiky pomocí investic. Pokud nebudou provedeny kroky vedoucí k úsporám na výdajové straně státního rozpočtu, bude nutné posílit jeho příjmy...“ (TZ NKÚ, 29. 8. 2022). Na povinném pojistném přesto stát vybral nejvyšší podíl za poslední tři roky a to 595,5 miliardy korun (40 % všech příjmů státního rozpočtu v daném roce). Taktéž vyšší částku stát poslal lidem zpět ve formě sociálních dávek – téměř 694 miliard korun. A mimořádně vysoká částka mířila i na platby do všeobecného systému zdravotního pojištění – 126 miliard korun.

V dokumentu provázející Státní závěrečný účet za rok 2021 jeho autoři píší, že „...vývoj epidemie nemoci COVID-19 na počátku roku 2021 nenaplnil očekávání z konce roku 2020. Až masivnější proočkovanost populace od druhého čtvrtletí roku 2021 vedla k postupnému rozvolňování doprovázeného oživením ekonomiky a vyšším výnosem daňových příjmů“ (SZÚ, 2021, s. 16).

Kromě pomalejšího průběhu očkování a s tím i možného rozvolňování covidových opatření, přineslo významný „zásek“ do příjmové stránky rozpočtu také zrušení superhrubé mzdy. V rozpočtu tak podle kvalifikovaného odhadu Ministerstva financí ČR chybělo necelých 50 miliard korun.

Tab. 6: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2021

Státní rozpočet ČR v roce 2021 v mld. Kč		
Příjmová stránka	1 487,2	-
- z toho: povinné pojistné na sociální zabezpečení	595,5	40 %
Výdajová stránka	1 906,9	-

- z toho: sociální dávky	693,6	36,3 %
platby do všeobecného systému zdravotního pojištění	126,3	6,6 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2021), 2023

Celkové negativní efekty protiepidemických opatření dopadající na příjmy i výdaje státního rozpočtu byly na konci roku 2021 vyčísleny na 306 miliard korun – v 2020 to bylo 237 miliard. Výdajová strana rozpočtu byla zatížena především pokračující pomocí vyplácenou především podnikatelskému sektoru, zdravotnímu a sociálnímu systému i rozpočtům územních samospráv. Tab. 7 uvádí konkrétní sociální dávky a pomoc jednotlivcům, přičemž nejvyšší sumu (76,5 %) adresovala tradičně směrem na starobní, vdovské, invalidní a sirotčí důchody.

Tab. 7: Sociální dávky SR ČR v roce 2021

Vyplacené sociální dávky v roce 2021 v mld. Kč	
dávky důchodového pojištění	530,7
dávky nemocenského pojištění	51,9
- nemocenské	34,3
- ošetřovné	5,6
dávky státní sociální podpory a pěstounské péče	49,7
- přírůstek na dítě	2,57
- příspěvek na bydlení	6,6
- rodičovský příspěvek	35,4
podpory v nezaměstnanosti	10,5*
dávky pomoci v hmotné nouzi	5,3
dávky osobám se zdravotním postižením	2,6
příspěvek na péči	32,8
zvláštní dávky přísl. ozbrojených sil	10,4
CELKEM	693,6

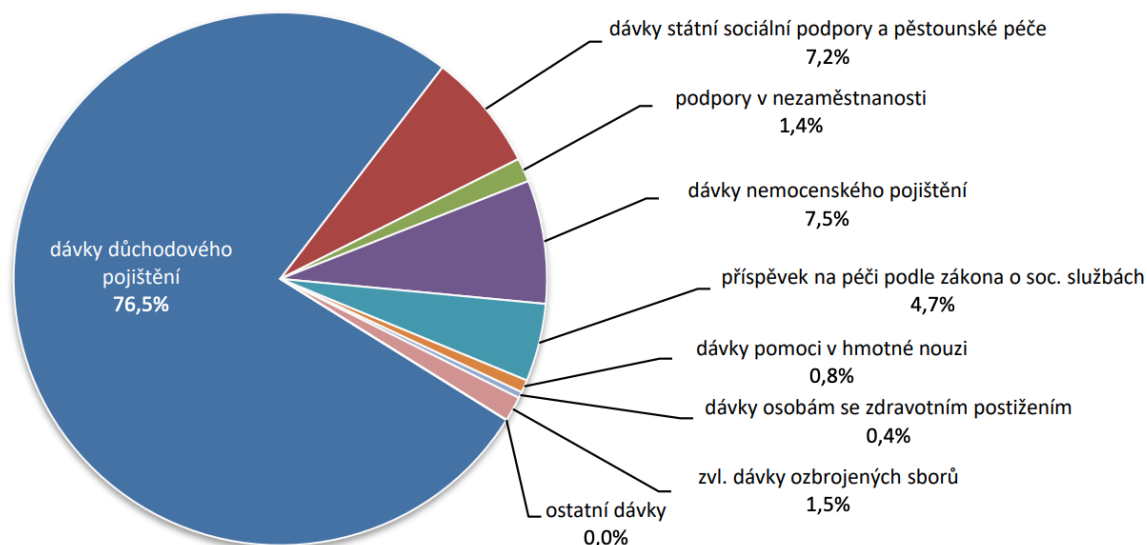
* Nezaměstnanost k 31. 12. 3,5 %.

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí ČR (2021), 2023

V roce 2021 z většiny pokračovaly stejné programy, které vláda zavedla v roce 2020. U některých z nich docházelo k úpravě podmínek nebo ke zpřehlednění pro žadatele.

Obr. 3: Podíly vyplacených sociálních dávek v roce 2021

Sociální dávky vyplacené v roce 2021 (v %)

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, Státní závěrečný účet za rok 2021

3.1.3.1 Podpůrné programy a úlevy směřované k jednotlivcům a OSVČ

Platy a náhrady zaměstnanců

Pro zaměstnance v izolaci nebo karanténě platila podobná pravidla jako v roce 2020. Od 1. března nicméně vláda kromě 60% náhrady mzdy zavedla tzv. „izolačku“. Jednalo se o příspěvek pro zaměstnance, kterým lékař nebo hygienik nařídil karanténu nebo izolaci a ti tak získali 370 korun na den jako bonus – a to maximálně na 14 dní. Celková částka náhrady (60 % denní mzdy + 370 korun) však nesměla přesáhnout 90 % mzdy za běžné období (Zákon č. 182/2021 Sb.).

OSVČ

V roce 2021 vláda pod název „kompenzační bonus“ sjednotila všechny překážky, které při provozování činnosti mohly OSVČ nastat – součástí tak byla nejen nutnost uzavření provozovny, karanténa nebo izolace a omezení poptávky po výrobcích, ale i péče o dítě v karanténě nebo izolaci. Dřívější samostatná položka „Ošetřovné – OSVČ“ tak zanikla.

V březnu došlo u kompenzačního bonusu ke změně pravidel a navýšení částky na 1 000 korun za den. O podporu mohli žádat OSVČ, společníci malých s.r.o. a pracující na DPP a DPČ – poslední zmíněné skupiny ovšem dostali pouze 500 korun denně. Průměrná měsíční výše příjmů musela dosahovat maximálně 50 % v porovnání se

srovnávacím obdobím před epidemií Covidu-19. Taktéž v případě karantény a izolace byla výplata pro OSVČ snížena na 500 korun za den. Kompenzační bonus opět nebylo možné kombinovat s pobíráním podpory v nezaměstnanosti (Zákon č. 95/2021 Sb.).

Finanční podpora očkování

Na přelomu roku 2020 a 2021 se do České republiky dostaly první várky vakcín vyrobené společnostmi Pfizer-BionTech nebo Moderna. Vláda tak rozjela masivní očkovací kampaň s cílem proočkovat co největší podíl populace. I proto byly očkovací dávky pro jednotlivce vždy zdarma a očkovací zařízení nepožadovala ani žádný minimální doplatek. Vláda za ně zaplatila 5,7 miliard korun, 5 miliard pak dostala zpět v rámci refundací od zdravotních pojišťoven (SZÚ, 2021).

O následujícím roce 2022 se nejen mediálně hovořilo jako o prvním (téměř) bezcovidovém období. Většina odvětví začala postupně fungovat bez covidových omezení a opatření a tématem číslo jedna se na konci února 2022 stala válka na Ukrajině. Pomoc státu se tak v rekordním čase musela přeorientovat ze skupiny obyvatel zasažených Covidem-19 na poskytnutí azylu válečným uprchlíkům mířícím do Česka.

3.2 Sociální stát na Slovensku před a během pandemie Covid-19

V případě Slovenska jde o poněkud složitější srovnávání sociálních příjmů a výdajů. Jak bylo zmíněno výše, pojistnou agendu má totiž ve své gesci veřejnoprávní instituce, která sama vytváří své účetní závěrky. Vztahovat sociální výdaje pouze ke státnímu rozpočtu tak v případě Slovenska není možné. Opět budou v první podkapitole nejprve zmíněny výsledky hospodaření v před-covidovém roce 2019.

3.2.1 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2019

Za rok 2019 dosáhl schodek státního rozpočtu Slovenska 2,2 miliardy eur a to přesto, že vláda Petera Pellegriniho ještě na konci roku 2018 slibovala pro rok následující rozpočet vyrovnaný.

Slovenská vláda pravidelně přispívá do fondů Sociální pojišťovny i zdravotních pojišťoven (platby za státní pojištěnce – děti, studenty, seniory). Samotné platby pojistného od zaměstnanců, zaměstnavatelů a OSVČ ale míří na konta Sociální

pojišťovny. Tab. 9 popisuje jednotlivé kapitoly, do kterých plátcí přispívají povinně i dobrovolně.

Tab. 8: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2019

Státní rozpočet SR v roce 2019 v mld. EUR		
Příjmová stránka	15,825	-
Výdajová stránka	18,027	-
- z toho: pojistné a příspěvky pojišťovnám	0,833	4,6 %
sociální dávky	1,545	8,57 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí SR (2019), 2023

Ostatní sociální dávky, které nemá v gesci Sociální pojišťovna, spravuje stát sám. Jde například o pomoc osobám se zdravotním postižením, rodičovský příspěvek nebo dávky v hmotné nouzi. V roce 2019 na ně slovenská vláda vynaložila přes 1,5 miliardy eur.

Tab. 9: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2019

Hospodaření Sociální pojišťovny SR v roce 2019 v mil. EUR	
PŘÍJMY – včetně převodů z minulých let	
nemocenské pojištění	786
starobní pojištění	4 332,2
- z toho prostředky ze státního rozpočtu	0
invalidní pojištění	1 674,9
úrazové pojištění	221,4
pojištění v nezaměstnanosti	518,2
rezervní fond solidarity	1 301,5
ostatní fondy a pojištění	262,2
CELKEM	9 102,4
VÝDAJE	
nemocenské pojištění	760
starobní pojištění	6 412,4
invalidní pojištění	944,5
úrazové pojištění	51,6
dávky v nezaměstnanosti	214,2

ostatní fondy a pojištění	191,2
CELKEM	8 573,9
ROZDÍL (příjmy – výdaje)	528,5

Zdroj: vlastní zpracování dle Sociálna poisťovna SR, 2023

I v případě Slovenska putují každoročně nejvyšší částky směrem ke starobním důchodcům. V roce 2019 to byly 6,4 mld. EUR (160 mld. korun Kč při kurzu EUR 25 Kč). Druhá nejvyšší částka směřuje k invalidním osobám.

V roce 2019 dosáhla míra nezaměstnanosti na Slovensku na historické minimum, a to úroveň 5,8 %. Na dávky v nezaměstnanosti (které v případě ztráty zaměstnání pobírají ti, kteří byli v posledních čtyřech letech účastní pojištění pro případ ztráty zaměstnání alespoň 2 roky – 730 dní) poskytla pojišťovna 214 miliónů EUR (5,35 mld. Kč).

3.2.2 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2020

Schodek státního rozpočtu vykázaný ve státním závěrečném účtu Slovenské republiky za rok 2020 ve výši 7,7 mld. eur vláda prodejem státních dluhopisů v hodnotě 6,6 miliard eur a bankovními úvěry v hodnotě 1,1 mld. Kč. eur. Příjmy dosáhli podobné úrovně jako v roce 2019 a to i přes značné výpadky v oblasti daní – daně z příjmu právnických osob, DPH apod. Výdaje státního rozpočtu se ovšem zejména kvůli šíření Covidu-19 zvedly o 30 %.

Tab. 10: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2020

Státní rozpočet SR v roce 2020 v mld. EUR		
Příjmová stránka	15,75	-
Výdajová stránka	23,509	-
- z toho: pojistné a příspěvky pojišťovnám	0,928	3,95 %
sociální dávky	2,04	8,67 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí SR (2020), 2023

Vyšší sumu poskytla vláda ze státního rozpočtu i na pojistné a příspěvky pojišťovnám – a to 93 miliónů eur. V relativním srovnání v poměru k celkovému objemu výdajů šlo nicméně meziročně o pokles o 0,65 %. Nárůst absolutní částky byl opět podmíněn Covidem-19 a příspěvkem státu na udržení rozpočtové stability Sociální pojišťovny – o jejích výdajích podrobněji v tab. 11.

Vyšší částku vynaložila vláda i na sociální dávky mimo Sociální pojišťovnu (rodičovský příspěvek, hmotná nouze) – v roce 2020 šlo o 2 miliardy eur, což bylo o půl miliardy více než v předchozím roce a v kontextu všech státních výdajů 8,67 %.

Tab. 11: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2020

Hospodaření Sociální pojišťovny SR v roce 2020 v mil. EUR	
PŘÍJMY – včetně převodů z minulých let	
nemocenské pojištění	779,5
starobní pojištění	5 230,3
- z toho prostředky ze státního rozpočtu	969,87
invalidní pojištění	1 705,7
úrazové pojištění	225
pojištění v nezaměstnanosti	530,1
rezervní fond solidarity	1 279,5
ostatní fondy a pojištění	310,7
CELKEM	10 060,8
VÝDAJE	
nemocenské pojištění	1 043,4
starobní pojištění	6 788,6
invalidní pojištění	970,4
úrazové pojištění	50,8
dávky v nezaměstnanosti	329,2
ostatní fondy a pojištění	221,6
CELKEM	9 404
ROZDÍL	656,8

Zdroj: vlastní zpracování dle Sociálna poisťovna SR, 2023

Vybrané nemocenské pojistné meziročně mírně kleslo, v ostatních položkách zase šlo o mírný nárůst. Nejvýrazněji vzrostlo obdržené pojistné na starobní důchody, a to zejména díky státnímu příspěvku bezmála 970 miliónů eur.

Jak vláda předpokládala, kapitola výdajů v roce 2020 skokově stoupla a to o 900 miliónů eur. Nejvýraznější nárůst je patrný u položky nemocenské pojištění, kdy Sociální pojišťovna oproti předešlým 760 miliónům vyplatila dokonce přes miliardu

eur. Podobně velký skok je patrný i u dávek v nezaměstnanosti, které byly vyplácené více lidem i delší dobu (viz následující podkapitola). Míra nezaměstnanosti na Slovensku dosáhla k 31. 12. 2020 6,7 %. Při meziročním srovnání šlo o nárůst o 1,7 p. b. Nejvíce lidí ztratilo práci v odvětvích, kde kvůli opatřením nebyla možná práce z domova (obchod, turismus, umělecké obory).

Konkrétní přijatá vládní opatření na zmírnění dopadů celosvětové pandemie a s tím omezeného trhu práce popisuje následující podkapitola.

3.2.2.1 Podpůrné programy a úlevy směřované k jednotlivcům a OSVČ

Programy První pomoc a První pomoc +

Na konci března 2020 schválila vláda na Slovensku několik opatření pro zmírnění dopadu šíření Covidu-19 zaměřených zejména na pracovní trh. Mezi první patřily nové druhy sociálních dávek, které měly charakter pandemického ošetrového a nemocenského. Později se schválila také tzv. „První pomoc“ podnikatelům, zaměstnancům a osobám samostatně výdělečně činným (Krásna, 2021). Program „První pomoc“ vyčíslila vláda na 1 miliardu eur měsíčně (včetně pomoci podnikům) a ministr sociálních věcí tehdy odhadoval, že budou mít vliv na 800 tisíc zaměstnanců a přibližně 200 000 osob samostatně výdělečně činných.

OSVČ

Příspěvky pro živnostníky i z této přímé finanční pomoci se odvíjely od toho, jak významně jim kvůli opatřením poklesly tržby. Spodní hranice podpory začínala na 180 eurech měsíčně – a to při poklesu výdělku mezi 20 % a 39,99 %. Naopak při poklesu příjmů o více než 80 procent bylo nejvyšší vyplácenou měsíční částkou 540 eur (Domonkos et. al, 2020).

Na podzim vláda rozhodla o upravení podmínek v obměněném programu První pomoc +. OSVČ díky němu získali 1,5krát vyšší příspěvek při meziročním poklesu tržeb kvůli opatřením spojeným s Covidem-19. Zůstalo rozdělení do kategorií podle míry poklesu příjmů. V nejnižší kategorii do 30,99 % nově získali 270 eur měsíčně a ti s poklesem o více než 80 % pak 810 eur (Uznesenie vlády č. 682/2020).

Stejně tak jako v Česku, i na Slovensku bylo OSVČ na omezenou dobu odpuštěno placení sociálního pojištění tak, aby vláda zmírnila dopady výpadku jejich pravidelných

příjmů (Zákon č. 63/2020 Z. z.). A ti, kdo si platili nemocenské pojištění měli nárok i na pandemické ošetřovné.

Platy a náhrady zaměstnanců

Zaměstnancům v karanténě a rodičům, kteří museli kvůli uzavřeným školám nebo nákaze zůstat doma s dětmi, bylo hrazeno 55 % jejich hrubé mzdy. Pandemické ošetřovné nebylo limitováno 10 dny, ale platilo po celou dobu krizové situace (Nariadenie vlády č. 302/2020 Z. z.). V první jarní vlně Covidu-19 také podnikatelé, kteří museli uzavřít své provozovny, dostávali na platy zaměstnanců od státu 80 % jejich hrubé mzdy. Na podzim toto opatření vláda změnila na 80 % superhrubé mzdy – tedy celkové ceny práce (Domonkos et. al, 2020).

Součástí podzimní revize pomoci lidem v boji s Covidem-19 byla taktéž nová dávka – tzv. Covidový příplatek, která začala platit od listopadu 2020. Vztahovala se na zaměstnance, kteří onemocněli v práci při péči o lidi (zdravotnický personál, sociální služby). Novou dávkou se proplácela pracovní neschopnost ve výši 100 % čisté mzdy.

Významným omezením na pracovním trhu bylo navíc zavedení plošného testování ve podzimní vlně. Opozice vládu kritizovala, že testování bylo povinné a nepovinné zároveň. Ten kdo nebyl schopen se prokázat negativním antigenním testem musel být automaticky v karanténě a nesměl docházet ani do práce (BussinesInfo, 2020). Povinné testování navíc vyžadovalo abnormální nasazení zdravotníků i policistů, hasičů nebo vojáků.

Dávka v nezaměstnanosti

Hned v dubnu roku 2020 přistoupila řada podniků k propouštění a nezaměstnanost tak stoupla o 1,37 p. b. na 6,57 % (Slovak Business Agency, 2020). Po dobu trvání nouzového stavu tak prodloužila slovenská vláda vyplácení dávek pro osoby na úřadu práce o jeden dodatečný měsíc (Nariadenie vlády č. 101/2020 Z. z.).

Osoby s přiznanou důchodovou dávkou

O mimořádnou Dávku SOS, která činila 210 eur měsíčně mohli požádat ti, kdo dostávali starobní, předčasné, invalidní nebo výsluhový důchod. Žadatel zároveň nesměl být členem domácnosti, ve které někdo ze zúčastněných pobíral dávky v hmotné nouzi. V listopadu pak vláda v rámci úpravy všech balíčků pomoci zvýšila dávku z 210

na 300 eur. Ročně však směla jedna osoba pobírat maximálně 1 800 eur (Nariadenie vlády č. 103/2020 Z. z.).

3.2.3 Hospodaření a sociální výdaje v roce 2021

S deficitním rozpočtem hospodařila slovenská vláda i v roce 2021. Ta se v průběhu roku kvůli dlouhotrvající krizi (na které měl svůj značný podíl i Covid-19 a kritika občanů) opět obměnila a po rekonstrukci se stal premiérem Eduard Heger. Schodek státního rozpočtu dosáhl 7,0 mld. eur a byl krytý prodejem státních dluhopisů v objemu 6,6 mld. eur a přijatými zahraničními bankovními úvěry v hodnotě 0,4 mld. eur. Na straně příjmů hospodařil stát se 17,179 mld. eur a na výdajové straně s 24,211, což byl 3% nárůst ve srovnání s rokem 2020. Tab. 12: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2021

Státní rozpočet SR v roce 2021 v mld. EUR		
Příjmová stránka	17,179	-
Výdajová stránka	24,211	-
- z toho: pojistné a příspěvky pojišťovněm	0,942	3,9 %
sociální dávky	2,370	9,79 %

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva financí SR (2021), 2023

Na pojistném za státní pojištěnce a na příspěvky pro pojišťovny vláda poslala 942 milionů eur. V porovnání s rokem 2020 jde o nárůst o 14 milionů eur. Na sociální dávky hrazené mimo působnost sociální pojišťovny pak vynaložila 2,37 miliardy eur, což je o 303 milionů více než v roce předchozím a téměř 10 procent z celé výdajové kapitoly. Příjmy a výdaje Sociální pojišťovny popisuje tab. 13.

Pojistné příjmy Sociální pojišťovny se podařilo v roce 2021 relativně stabilizovat. Výdajová stránka ale oproti roku 2020 opět kvůli vyšším výplatám nemocenského, ošetřovného a dalších dávek opět narostla. V případě nemocenského pojištění vyplatila Sociální pojišťovna o 77 milionů eur více než v roce předchozím. Naopak na dávky v nezaměstnanosti musela vynaložit o 40 milionů méně. Míra nezaměstnanosti totiž tentokrát meziročně stoupla jen o 0,2 % - a to na 6,9 %. Jen mírný nárůst souvisel s postupným rozvolňováním vládních restrikcí v druhé polovině roku 2021, kdy se k práci vrátili zejména pracovníci ve službách.

Tab. 13: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2021

Hospodaření Sociální pojišťovny SR v roce 2021 v mil. EUR	
PŘÍJMY – včetně převodů z minulých let	
nemocenské pojištění	841,4
starobní pojištění	5 276,4
- z toho prostředky ze státního rozpočtu	840
invalidní pojištění	1 743
úrazové pojištění	237,1
pojištění v nezaměstnanosti	555,6
rezervní fond solidarity	1 573,2
ostatní fondy a pojištění	316
CELKEM	10 542,7
VÝDAJE	
nemocenské pojištění	1 119,9
starobní pojištění	7 058,2
invalidní pojištění	958
úrazové pojištění	54,7
dávky v nezaměstnanosti	290
ostatní fondy a pojištění	216,2
CELKEM	9 697
ROZDÍL (příjmy – výdaje)	845,7

Zdroj: vlastní zpracování dle Sociálna poisťovna SR, 2023

3.2.3.1 Podpůrné programy a úlevy směřované k jednotlivcům a OSVČ

První pomoc +

I v roce 2021 pokračovala řada opatření a programů, která slovenská vláda přijala během roku 2020. Dál vyplácela pandemické ošetřovné a nemocenské, OSVČ i zaměstnanci měli v případě omezených příjmů z důvodu nákazy, karantény nebo uzavřených podniků nárok kompenzace mezd. V průběhu roku také pokračovalo pandemické ošetřovné a pandemické nemocenské vyplácené Sociální pojišťovnou. Hlavním programem, který fungoval od března 2020 do února 2022 byla První pomoc

+. Podle webu pomahameludom.sk šlo o historicky největší pomoc na ochranu zaměstnanosti, na kterou dosáhl každý třetí občan Slovenska.

Finanční podpora očkování

Na začátku roku 2021 se taktéž na Slovensku rozjela očkovací kampaň, od které si stát sliboval vyšší odolnost populace vůči viru a s tím spojené omezení šíření Covidu-19 a potřebných opatření. K očkování ale pro vládu překvapivě řada lidí zaujala spíše negativní postoj, a proto se ke konci roku vláda rozhodla motivovat nejohroženější seniorskou skupinu odměnou za kompletní i posilující očkování. Ti senioři nad 60 let, kteří se nechali očkovat proti koronaviru, dostali od státu 200 euro (5 082 Kč). Na stejný příspěvek měli nárok i ti, kteří již očkování druhou dávkou absolvovali. Jako bonus pro ty, kteří šli i na třetí posilovací dávku, vláda připravila dalších 300 euro (7 623 Kč). Nejvýše si tedy starší lidé mohou přijít v přepočtu až na přibližně 12 700 korun (Nariadenie vlády č. 552/2021 Z. z.).

Změny v karanténě a izolaci

Na konci roku 2021 se také naposledy změnilы podmínky pro nástup do karantény a vyplácení nemocenského (konec pandemického nemocenského). Nárok na něj měli opět pojištěnci, kteří potřebovali potvrzení od lékaře. Těm pak vznikl nárok na standardní nemocenské, jako je tomu i ostatních typů onemocnění. To znamená, že výše náhrady mzdy jim byla vypočítána 55 % z denního vyměřovacího základu nebo pravděpodobného denního vyměřovacího základu (v případě OSVČ). Od 1. do 10. dne onemocnění vypláceli nemocenské znovu zaměstnavatelé, od 11. dne Sociální pojišťovna (MPSVR, 2021).

3.3 Komparace přístupu a ekonomických dopadů

Oba státy vydávaly ještě před začátkem pandemie Covid-19 nejvyšší podíly výdajů ze státního rozpočtu na sociální zabezpečení. Byť je na Slovensku tato oblast rozdělena mezi státní rozpočet a veřejnoprávní instituci, další nárůst výdajů při porovnání Česka a Slovenska je patrný v obou zemích shodně. Ve velké míře se shodovala i přijatá nařízení a podpůrné programy, které směřovaly ke zmírnění dopadů Covidu-19 na rozpočty domácností.

Obě vlády ve svých státních závěrečných účtech z dob covidových let píší, jak se díky opatřením na podporu ekonomiky a domácností podařilo zachránit republiky před

ekonomickým kolapsem. Nutno ovšem dodat, že nevládní odborníci v obou zemích charakterizovali vládní kroky mnohdy jako extrémně chaotické – a sice nejen v oblasti vyhlášených restrikcí, ale často taktéž v nejasně cílené formě finanční pomoci, která byla mnohdy šita horkou jehlou. Pomoc a její forma nebyla pro obyvatelstvo příliš motivující tak, aby byli po celé dva roky ochotni chápat vážnost situace a zůstat raději doma (Medical Tribune, 2023).

Tab. 14: Deficity státních rozpočtů v Česku a na Slovensku (2019-2021)

Deficity státních rozpočtů			
	2019	2020	2021
Česká republika (v mld. Kč)	28,5	367,4	419,7
Slovensko (v mld. EUR)	2,2	7,7	7,0
Slovensko (25 Kč/eur) (v mld. Kč)	55	192	175

Zdroj: vlastní zpracování, 2023

Pro porovnání jednotlivých částek je důležité připomenout, že zatímco Česko má momentálně 10,5 miliónu obyvatel, Slovensko jen 5,4 miliónů. Od toho se taktéž logicky vyvíjejí různé výše výdajů obou státních rozpočtů na sociální oblast a podporu obyvatel v letech 2020-21.

Tab. 15: Přepočtení státních deficitů ČR a SVK na jednoho obyvatele

Deficit v daném roce při přepočtu na jednoho obyvatele: ČR (10,5mil); SVK (5,4mil)						
	2019	2019	2020	2020	2021	2021
	celkem	na obyvatele	celkem	na obyvatele	celkem	na obyvatele
Česká republika	28,5 mld.	2 714	367,4 mld.	34 990	419,7 mld.	39 971
Slovensko v Kč	55 mld.	10 185	192 mld.	35 556	175 mld.	32 407

Zdroj: vlastní zpracování, 2023

Jak je patrné z tab. 14, deficity státních rozpočtů České republiky a Slovenska v prvním covidovém roce 2020 enormně narostly. Česká republika zvýšila schodek o 367 miliard korun, Slovensko pak o 7,7 miliardy EUR (137 mld. Kč). Nicméně zatímco Česká republika v následujícím roce 2021 schodek rozpočtu ještě prohloubila – a to o dalších 52 miliard korun, Slovensku se podařilo zadlužování státu částečně zmírnit a v roce

2021 byl jeho dosažený schodek o 0,7 miliard EUR (17 mld. Kč) nižší než v roce 2020. Pro lepší přehlednost a srovnání velikostí států byl v tab. 15 proveden přepočítaný na jednoho obyvatele.

V letech 2019 a 2020 připadal na jednoho obyvatele Slovenska vyšší podíl deficitu státního rozpočtu, než tomu tak bylo v případě Čechů. Ve sloupci s rokem 2019 je navíc patrný podstatný rozdíl – na jednoho Slováka připadal skoro čtyřnásobek toho, co na jednoho Čecha. V roce 2020 už je rozdíl téměř zanedbatelný, což svědčí o tom, že slovenská vláda si s nárůstem covidových výdajů poradila lépe než čeští sousedé. V druhém covidovém roce 2021 ale i díky zpomalení státního zadlužování Česká republika Slovensko předstihla. Obě země se ve srovnání s ostatními státy Evropské unie významně zadlužily, přesto z toho duelu vyšlo Slovensko lépe než Česká republika.

Tab. 16 srovnává výdaje na sociální dávky zmíněné napříč státními závěrečnými účty. Kvůli rozdílnosti sociálních systémů (resp. existence samostatné veřejnoprávní instituce, který spravuje většinu sociálních dávek), jsou slovenské výdaje rozdělené do dvou podkategorií.

Tab. 16: Sociální výdaje České republiky a Slovenska v čase

Výdaje na sociální dávky			
	2019	2020	2021
Česká republika	602,1 mld. Kč	688,7 mld. Kč	693,6 mld. Kč
Slovensko	10,115 mld. EUR	11,44 mld. EUR	12,07 mld. EUR
- Sociální poist'ovňa	8,57 mld. EUR	9,4 mld. EUR	9,7 mld. EUR
- státní rozpočet	1,545 mld. EUR	2,04 mld. EUR	2,37 mld. EUR
Slovensko celkem v Kč	252,86 mld. Kč	286 mld. Kč	301,75 mld. Kč

Zdroj: vlastní zpracování, 2023

V obou zemích jsou opět patrné postupné nárůsty výdajů do oblasti sociálních dávek. U České republiky meziročně v roce 2020 o 86 miliard a v roce 2021 o dalších 5 miliard korun. V případě Slovenska šlo v roce 2020 navíc meziročně o 33 mld. a v následujícím roce o dalších 15 miliard korun. Tab. 17 opět přepočítává výše vypsané částky na počet obyvatel.

Při srovnání na přepočtené na obyvatele vychází, že Česká republika vydala v každém zmíněném roce na sociální výdaje více než Slovensko. Přestože na Slovensku v roce 2021 meziročně klesl deficit státního rozpočtu o 17 miliard korun (0,7 mld. EUR), na sociální dávky přesto meziročně vyplatil vyšší sumu. Slovenská vláda tedy pomyslně šetřila v jiných kapitolách.

Tab. 17: Výdaje na sociální dávky při přepočtu na obyvatele

Výdaje na sociální dávky při přepočtu na jednoho obyvatele: ČR (10,5mil); SVK (5,4mil)						
	2019	2019	2020	2020	2021	2021
	celkem	na obyvatele	celkem	na obyvatele	celkem	na obyvatele
Česká republika	602,1 mld.	57 343	688,7 mld.	65 590	693,6 mld.	66 067
Slovensko v Kč	252,7 mld.	46 796	286 mld.	52 963	301,7 mld.	55 880

Zdroj: vlastní zpracování, 2023

Co se týče samotných zaváděných ekonomických opatření, ta byla v rámci obou států velmi podobná. Jak Česká republika, tak Slovensko zaváděly nové mimořádné sociální dávky i mimořádné jednorázové výplaty ohroženým skupinám. Obě země rozšířili podporu (včetně nemocenské a ošetřovného) i mezi osoby samostatně výdělečně činné. Nejvyšší nárůsty výdajů byly patrné u kapitol, které mají na starost ministerstva práce a sociálních věcí nebo ministerstvo zdravotnictví. V případě Slovenska se taktéž zvýšily státní příspěvky směřované Sociální pojišťovně.

Oba státy se v důsledku šíření nakažlivého onemocnění a zmírňování jeho dopadů musely výrazně zadlužit – a to cestou emise státních dluhopisů a zejména úvěrů od zahraničních bank. Následky tohoto mimořádného zadlužení ponесou jejich státní rozpočty ještě v několika následujících letech.

4 Diskuze

Poté, co se situace začínala uklidňovat a začalo vycházet najevo, kolik státní pomoci napříč zeměmi skutečně státní rozpočty stály, se nejen mezi ekonomy obnovila diskuze o budoucnosti a udržení sociálního státu. Covid-19 tak v mnoha případech znovu vyvolal kritiku fungování státních rozpočtů, které si i v případě Česka a Slovenska v době konjunktury neudělaly žádné nebo jen velmi malé rezervy do dalších let.

Konkrétně Hrbková (2015) tvrdí, že krize sociálního státu je obecně mnohem palčivější, než krize ekonomická. Ekonomická krize jako součást hospodářského cyklu totiž podle autorky dříve či později vždy vystřídá konjunktura. Krizi sociálního státu ale v novém tisíciletí nikoliv. „Krize přerůstá v agónii s neodvratným koncem. Stávající sociální systém je neefektivní, důchodový systém je v deficitu, trh práce, zcela odlišný od toho, který charakterizoval druhou polovinu 20. století, neumožňuje dostatečnou tvorbu zdrojů pro sociální státy v jejich dnešní podobě“ (Hrbková, 2015, s. 8).

Podle Bourneho (2021) byla pandemie v 21. století očekávaná a očekávatelná. Poukazuje na historické souvislosti, které se pravidelně opakují. Na počátku 20. století šlo o španělskou chřipku, v polovině tisíciletí pak chřipku asijskou (1957-58) a zmiňuje i šíření viru HIV. V 21. století to pak byla ebola, SARS i chřipkové viry H1N1, se kterými se státy musely vyrovnat. Za posledních 20 let byla v USA mnohokrát kritizována obecná nepřipravenost státu na jakékoliv pandemie (Bourne, 2021).

Až v průběhu šíření Covidu-19 ale musely evropské země takto masivně dotovat zachování zaměstnaneckých vztahů, aby předešly masovému propouštění. „Když se skutečně rozběhla debata o tom, jak naložit s nemocí Covid-19, slyšeli jsme výzvy k tomu, abychom naslouchali odborníkům. Komentátoři zřejmě nabyli přesvědčení, že by měli politici jednat podle doporučení virologů, epidemiologů a představitelů veřejného zdravotnictví“ (Bourne, 2021, s. 323). Autor tak poukazuje na zřejmý konflikt mezi ekonomickým a sociálním pojetím mimořádných událostí.

Ryšavý (2021) pak poukazuje na další konfliktní rovinu. Už v průběhu roku 2020 jsme byli svědky toho, jak vypadá polické (a v případě státních financí taktéž ekonomické) rozhodování o tom, jak řešit krizi a komu pomoci, pokud se vládní představitelé nechávají vést průzkumy veřejného mínění (a zejména v případě blížících se voleb předvolebními modely). Často se tak měnila agenda vlády podle toho, o čem psala

média a které skupiny covidem zasažených (i nezasazených) obyvatel se domáhaly které podpory (Ryšavý, 2021).

Už teď je zřejmé, že pandemií Covidu-19 celosvětová debata o budoucnosti sociálních států nekončí. Válka na Ukrajině s sebou (nejen) pro evropské státy přinesla další nutnost zadlužování – jednak kvůli podpoře válečných uprchlíků, tak dopadů inflace, která od konce třetího kvartálu roku 2020 začala prudce růst. To se podepsalo na cenách pohonných hmot, energií, potravin i dalšího zboží. Firmám i domácnostem začaly růst měsíční náklady o tisíce korun. Po skončení jedné krize tak vzápětí přišla krize druhá, se kterou se nejen Česká republika a Slovensko budou vyrovnávat ještě několik následujících let.

Závěr

Opatření přijatá k zamezení šíření pandemie COVID-19 negativně zasáhla celé hospodářství, byla omezena spotřeba a došlo k celkovému zpomalení ekonomiky. Důsledkem byl rostoucí počet platební neschopných, bankrotů, jakož i zvyšující se počet nezaměstnaných. Vlády jednotlivých zemí, včetně České republiky a Slovenska, reagovaly přijetím nových zákonů, které měly poskytnout ochranu nejen podnikatelům, ale zejména občanům.

Cílem této práce bylo na srovnání sociálních států Česka a Slovenska ve dvouletém období nejprudšího šíření onemocnění Covid-19. Proto byl nejprve teoreticky popsán koncept sociálního státu, jeho vývoj a typologie, a dále vývoj sociálního státu v Česku a na Slovensku od svých zárodků v době Rakouska-Uherska.

Obě státy se i vzhledem ke stále trvající relativně přátelské provazbě postavily k řešení Covidu-19 podobně. Zaváděly nové zákony, nové sociální dávky a rozšiřovaly pomoc i mezi ty skupiny, které do klasického systému státní podpory předtím nedosáhly. Přestože jsou si oba státy v současnosti svou sociální politikou velmi podobné a sociální stát je v obou zemích poměrně rozsáhlý, Slovensko vyšlo z covidových let a z ekonomického hlediska ve srovnání o něco lépe než Česká republika. Zda to bylo na úkor vyšších počtů nakažených a úmrtí, ponechává tato práce stranou.

Seznam použitých zdrojů

- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Harvard University Press.
- Baldwin, P. (1990). *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge University Press.
- Beweridge, W. (1942). *Social Insurance and Allied Services*. London.
- Bourne, R. A., (2021). *Economics in One Virus. An Introduction to Economic Reasoning through Covid-19*. Cato Institute.
- BusinessInfo. (2020). *Slovensko zasáhla druhá vlna epidemie*. Publikování 4. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/clanky/slovensko-koronavirus/>
- Curtice J. (2020). *Will Covid- 19 change attitudes towards the welfare state?* IPPR Progressive Review. 27(1), 93–104.
- Česká tisková kancelář. (2020). *Příspěvek důchodcům sněmovna v úvodním kole podpořila*. Publikováno 15. 9. 2020. <https://ib.ctk.cz/cs/fond?id=T202009150813502>
- Deyl, Z. (1993). *Sociální politika ve druhé polovině třicátých let*. Sborník k dějinám 19. a 20. století 13. Praha.
- Domonkos, Š., Fašungová, L., Hábel, B., Komadel, J., & Veselková, M. (2020). *Prvá pomoc Slovensku: priebežná správa o sociálnej pomoci pracujúcim a rodinám*. Dostupné z: https://institutsocialnejpolitiky.gov.sk/wpcontent/uploads/2020/08/isp_2020_prva_pomoc_slovensku_final5.pdf
- Dvořáčková, E. (2018). *Sociální zákonodárství za I. ČSR*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno. Vedoucí práce Ladislav Vojáček.
- Engliš, K. (1916). *Sociální politika*. Praha.
- Esping-Anderson, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
- Esping-Anderson, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford.
- Evropská komise. (2012). *Your social security rights in Slovakia*. Dostupné z: https://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Slovakia_cs.pdf
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Forum 24. (2020). *Petr Fiala: To, co předvádí vláda, je matení lidí. Opatření jsou nesmyslná a zbytečná*. Publikováno 21. 8. 2020. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/petr-fiala-to-co-predvadi-vlada-je-mateni-lidi-opatreni-jsou-nesmyslna-a-zbytecna/>
- Galloway, S. (2021). *Post Corona: From Crisis to Opportunity*. Transworld Publishers Ltd.
- Habartová, T. (2016). *Sociální politika a problém nezaměstnanosti za I. ČSR*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno. Vedoucí práce Nad'a Štachová.
- Hejduková, P. (2014). *Veřejný sektor v ČR se zaměřením na sociální transfery*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

- Hrbková, J. (2015). *Agónie sociálního státu: realita, fikce, anebo politicky motivovaný experiment?* In: Dvořáková, I., ed. *Experiment*. Praha: ČVUT.
- Hrdličková, Z. (2007). *Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost slovenské ekonomiky*. Working paper č. 27. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky.
- Kaczor, P. (2022). *Sociální systém ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- Karpiš, J., Ďurana, R. a Jelenčíak, M. (2006) *Analýza sociálneho systému SR*. Dostupné z: http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20SR.pdf.
- Kennedy, D. M. (1999). *Freedom from Fear: The American People in Depression and War, 1929-1945*. Oxford University Press,
- Keynes, J. M. (2004). *Ekonomické důsledky míru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Klimentová, J. (1990). *Přízpusobování dávek důchodového zabezpečení ekonomickému vývoji ve společnosti*. Sociální politika 16. č. 1.
- Koldinská, K. (2007). *Sociální právo*. Praha: C.H. Beck.
- Krásna, D. (2021). *Ekonomické dopady súčasnej globálnej pandémie COVID-19 so zreteľom na ekonomiku Slovenskej republiky*. Scientific Journal Public administration and Regional Development 2021, vol. 2.
- Krebs, V., et al. (2010). *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Kusá, Z. (2008). *Diskurz a zmeny sociálního státu*. Sociológia: Slovak Sociological Review, roč. 40, č. 1. Sociologický ústav SAV. Bratislava.
- Leyer, P. (2011). *Historický vývoj sociálního zabezpečení a jeho modelů*. Univerzita Karlova v praze. Diplomová práce. Vedoucí práce: Věra Štangová
- Macek, J. (1925). *Základy sociální politiky*. Praha.
- Macholánová, L. (1987). *Otto von Bismarck jako politik a iniciátor zákonů proti socialistům a tvůrce "Kulturního boje"*. Edited by Jan Vašečka.
- Malý, K. et al., (1997). *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*. Praha: Linde.
- Marshall, T. M., & Bottomore, T. B. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge University Press.
- Masaryk, T. G. *Parlamentní projevy 1891-1893*. Masarykův ústav AV ČR. Praha 2001.
- Masaryk, T. G. (1898). *Otázka sociální. Základy marxismu filosofické a sociologické*. Praha.
- Matoušek, O. (2007). *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál.
- Medical Tribune (2023). *Slovenská studie: chyby při řízení pandemie mají na svědomí tisíce obětí*. Publikováno 1. 2. 2023. Dostupné z: <https://www.tribune.cz/zdravotnictvi/slovenska-studie-chyby-pri-rizeni-pandemie-maji-na-svedomi-tisice-obeti/>

- Mikloš, I. (2005). *Kniha reforiem. Trend visuall.* Dostupné z: http://www.jenewein.sk/dokumenty/others/kniha_reforiem.pdf.
- Mill, J. S., (1848). *Principles of Political Economy.*
- Ministerstvo práce a sociálních věcí: 2009. *Systém sociálního zabezpečení v České republice.* Dostupné online z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf
- Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny Slovenskej republiky. (2021). *Pandemické nemocenské.* Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/koronavirus-pracovna-socialna-oblast/osetrovne-nemocenske/pandemicke-nemocenske.html>
- von Mises, L. (2019). *Liberalismus.* Překlad z německého originálu 1927. Grada Praha. <https://www.mises.at/static/literatur/Buch/mises-liberalismus.pdf>
- Musil, L. (1997). *Vývoj sociálního státu v Evropě.* Brno.
- Nejvyšší kontrolní úřad ČR. (2022). *Hospodaření ČR v roce 2021.* Dostupné z: <https://www.nku.cz/cz/pro-media/tiskove-zpravy/hospodareni-cr-v-roce-2021:-rekordni-schodek-statniho-rozpocetu--nejrychleji-se-zadluzujici-zeme-v-eu-a-ekonomicky-rust-jeden-z-nejnizsich-id12710/>
- Potůček, M. (1995). *Sociální politika.* Praha.
- Potůček, M. (1998). *Analýza vývoje, neuralgických bodů a rozvojových příležitostí sociální politiky po 1989.* Praha.
- Ministerstvo financí ČR. (2019). *Státní rozpočet ČR v kostce.* Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Informacni-letak_2019_Statni-rozpocet-v-kostce_v1.pdf
- Ministerstvo financí ČR (2019). *Státní závěrečný účet za rok 2019.* Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Statni-zaverecny-ucet_2019_Priloha-C.pdf
- Ministerstvo financí ČR. (2020). *Státní závěrečný účet za rok 2020.* Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Statni-zaverecny-ucet_2020_Priloha-C.pdf
- Ministerstvo financí ČR. (2021). *Státní závěrečný účet za rok 2021.* Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Statni-zaverecny-ucet_2021_Priloha-C.pdf
- Ministerstvo financií Slovenskej republiky (2019-2021). *Štátny záverečný účet SR.* Dostupné zde: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/statne-vykaznictvo/klucove-dokumenty-uctovne-zavierky/statny-zaverecny-ucet-sr/>
- Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny SR. (2020-21). *Prvá pomoc jako efektivní nástroj ochrany pracovních míst.* Dostupné online: pomahameludom.sk
- Rákosník, J., Tomeš, I., a kol. (2012). *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992.* Praha: Auditorium.
- Riesenberg, P. (1992). *Citizenship in the Western Tradition: Plato to Rousseau.* Chapel Hill.
- Ryšavý, D. (2021). *One Crisis after Another? How Much Has the COVID-19 Pandemic Impacted Opinions on Welfare-state Priorities.* Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D. <https://doi.org/10.46585/sp29011237>
- Slovak Business Agency. (2020). *Vplyv pandémie Covid 19 na zamestnanosť na Slovensku.* Dostupné z: <https://www.sbagency.sk/vplyv-pandemie-covid-19-na-zamestnanost-na-slovensku#.ZEQ6xuxBzDI>

Smith, A., (2001). *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut, Praha.

Šikula, M. (2014). *Global Crisis Catalyzing a Reconsideration of the State's Functions in Economy*. In: Zudová-Lešková et. al. (2014). *Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 21st Century*. Praha. AV ČR

Titmuss, R. (1974). *The Problems of Social Policy*. New York: Pantheon Press.

Tomeš, I. (2010). *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál.

Tomeš, I. (2013). *Metamorfózy sociálního státu v Československu v letech 1956–1989*. Soudobě dějiny. Číslo 1-2. AV ČR.

Tröster, P. (2013). *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C.H. Beck.

Valensisi, G. (2020). *COVID-19 and Global Poverty: Are LDCs Being Left Behind?* Eur J Dev Res **32**, 1535–1557. <https://doi.org/10.1057/s41287-020-00314-8>

Večeřa, M. (2001). *Sociální stát – východiska a přístupy*. Praha: Slon. 2. vydání.

Zákony a nařízení

Česká republika

- Zákon č. 187/2006 Sb. - Zákon o nemocenském pojištění
- Usnesení vlády č. 109/2020 Sb. - Usnesení vlády České republiky č. 262 o přijetí krizového opatření
- Zákon č. 136/2020 Sb. - Zákon o některých úpravách v oblasti pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a důchodového pojištění v souvislosti s mimořádnými opatřeními při epidemii v roce 2020
- Zákon č. 159/2020 Sb. - Zákon o kompenzačním bonusu v souvislosti s krizovými opatřeními v souvislosti s výskytem koronaviru SARS CoV-2
- Zákon č. 234/2020 Sb. - Zákon, kterým se mění zákon č. 159/2020 Sb., o kompenzačním bonusu v souvislosti s krizovými opatřeními v souvislosti s výskytem koronaviru SARS CoV-2
- Zákon č. 331/2020 Sb. - Zákon, kterým se mění zákon č. 159/2020 Sb., o kompenzačním bonusu v souvislosti s krizovými opatřeními v souvislosti s výskytem koronaviru SARS CoV-2, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 461/2020 Sb. - Zákon o kompenzačním bonusu v souvislosti se zákazem nebo omezením podnikatelské činnosti v souvislosti s výskytem koronaviru SARS CoV-2
- Zákon č. 469/2020 Sb. - Zákon o jednorázovém příspěvku důchodci v roce 2020 a o změně zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 95/2021 Sb. - Zákon o kompenzačním bonusu pro rok 2021
- Zákon č. 182/2021 Sb. - Zákon, kterým se mění zákon č. 121/2021 Sb., o mimořádném příspěvku zaměstnanci při nařízené karanténě

Slovensko

- Nariadenie vlády č. 101/2020 Z. z. - Nariadenie vlády Slovenskej republiky o predĺžení podporného obdobia v nezamestnanosti počas trvania mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu vyhláseného v súvislosti s ochorením COVID-19
- Nariadenie vlády č. 103/2020 Z. z. - Nariadenie vlády Slovenskej republiky o niektorých opatreniach v oblasti dotácií v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v čase mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu vyhláseného v súvislosti s ochorením COVID-19.
- Nariadenie vlády č. 302/2020 Z. z. - Nariadenie vlády Slovenskej republiky, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 102/2020 Z. z. o niektorých opatreniach v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti v čase mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu vyhláseného v súvislosti s ochorením COVID-19 v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 63/2020 Z. z. - Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony
- Uznesenie vlády č. 682/2020, ktorým se schvaluje predĺženie obdobia projektu První pomoc+
- Nariadenie vlády č. 552/2021 Z. z. - Nariadenie vlády Slovenskej republiky o predĺžení lehôt na účely poskytnutia finančnej pomoci pre seniorov

Seznam tabulek

Tab. 1: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2019	33
Tab. 2: Sociální dávky SR ČR v roce 2019	34
Tab. 3: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2020	35
Tab. 4: Sociální dávky SR ČR v roce 2020	36
Tab. 5: Výdaje státního rozpočtu spojené s Covid-19	38
Tab. 6: Příjmy a výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2021	42
Tab. 7: Sociální dávky SR ČR v roce 2021	43
Tab. 8: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2019	46
Tab. 9: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2019	46
Tab. 10: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2020	47
Tab. 11: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2020	48
Tab. 12: Příjmy a výdaje státního rozpočtu SVK v roce 2021	51
Tab. 13: Pojistné a vyplacené dávky za rok 2021	52
Tab. 14: Deficity státních rozpočtů v Česku a na Slovensku (2019-2021)	54
Tab. 15: Přepoččet státních deficitů ČR a SVK na jednoho obyvatele	54
Tab. 16: Sociální výdaje České republiky a Slovenska v čase	55
Tab. 17: Výdaje na sociální dávky při přepočtu na obyvatele	56

Seznam obrázků

Obr. 1: Výdaje státu na sociální dávky v roce 2019.....	35
Obr. 2: Podíly sociálních dávek vyplacené za rok 2020	37
Obr. 3: Podíly vyplacených sociálních dávek v roce 2021	44

Abstrakt

Čandová, A. (2023). *Ekonomické aspekty sociálního státu*. [Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni].

Klíčová slova: sociální stát, sociální výdaje, státní rozpočet, Covid-19, Česká republika, Slovensko

Tato práce se zaměřuje na srovnání sociálních výdajů státních rozpočtů České republiky a Slovenska v době šíření nakažlivého onemocnění Covid-19 v letech 2020 a 2021. Kvalitativní analýza se věnuje dvěma sousedním zemím se shodnou historií vývoje sociálního státu a bere si za úkol nastínit hlavní rozdíly mezi přístupy obou národních vlád k řešení krizové situace a jejich dopadů na domácnosti a jednotlivce. Předkládaná práce shrnuje základní ekonomická opatření a porovnává vynaložené veřejné finance a jejich vliv na ekonomickou situaci státu. Česká republika i Slovensko zvolily podobný přístup k jednotlivým opatřením, která ovšem znamenala další prohloubení státních dluhů. Slovensku se přesto v druhém roce šíření Covidu-19 podařilo vládní výdaje lépe stabilizovat.

Abstract

Čandová, A. (2023). *Economic Aspects of the Welfare State*. [Bachelor Thesis, University of West Bohemia].

Key words: welfare state, social expenditures, state budget, Covid-19, the Czech Republic, Slovakia

This thesis focuses on the comparison of the social expenditures of the state budgets of the Czech Republic and Slovakia during the spread of the contagious disease Covid-19 in 2020 and 2021. The qualitative analysis is devoted to two neighbouring countries with the same history of the development of the welfare state and takes the task of outlining the main differences between the approaches of both national governments to solving the crisis situation and their effects on households and individuals. The presented thesis summarizes the basic economic measures and compares the spent public finances and their influence on the economic situation of the state. The Czech Republic and Slovakia chose a similar approach to individual measures, which, however, meant further deepening of state debts. Nevertheless, in the second year of the spread of Covid-19, Slovakia managed to better stabilize government spending.